

# Küresel Terör/izm: Ekonomi Politüğinden Finans Politüğine

İrfan KALAYCI\*

## Öz

*Terör/izm, 20'nci yüzyıldan çağımıza devretmiş bir küresel vebadır. Tanısı ve tedavisi zor olan bu hastalığın ekonomi-politik ve finans-politik boyutları belirginleşmiştir. Terör önce ve en çok canlı ekonomiyi vururken kara parayla beslenir. Terör/terörizm, dünyaya üç pencereden (insan-teknoloji-finansman) bakar. Bu pencereler; insanı yok etmek, teknolojiyi kötü niyetle kullanmak ve parayı israf etmek ile ilgili olduğu için hepsi dünyanın karanlık pencereleridir. Pek çoğu ulusal olmaktan çıkıp küreselleşen terör örgütleri yasal-yasadışı ticari faaliyetleri yaparak varlıklarını sürdürmektedir. Terörle mücadele eden devletler ise yüksek askeri bütçeler yapmak ve bu yüzden refah projelerine daha az mali kaynak ayırmak durumunda kalmaktadır.*

**Anahtar Kelimeler:** Küresel Terör/izm, Ekonomi Politik, Finans Politik

## **Global Terror/ism: From Political Economy to Political Finance**

### **Abstract**

*Terror/ism is a global plague transferred to our era from the 20th century. The economy political and finance political dimensions of this disease, which is difficult to diagnose and treat, have been clarified. Terror is fed by black money while it first and foremost hits the live economy, Terror/ism looks at the world from three perspectives (people–technology–finance). These perspectives are the dark ones of the world since they are all about destroying people, using technology in bad faith, and wasting money. Many divert from the national level, thus globalizing terrorist organizations*

\*Prof.Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, irfan.kalayci@inonu.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-9323-8944>

**Makalenin Gönderilme Tarihi:** 13.02.2019

**Kabul Tarihi:** 28.06.2019

*continue their existences by doing legal/illegal commercial activities. States fighting against terrorism have to make high military budgets and thus allocate less financial resources to welfare projects.*

**Keywords:** *Global Terror/ism, Political Economy, Finance Politics*

**JEL Classification Codes:** *D74, F51, G32, H59, H69*

## **Giriş**

Silahlı ve örgütlü şiddeti savunan terörizm ve kitlesel korkuya yol açan silahlı bir eylem biçimi olan terör, hazırlık ve oluşum süreci boyunca bir “yer altı” faaliyetler dizisidir. “Yer üstü”ne çıkıp görünür hale geldiğinde ekonominin ve genel yaşamın bir parçası olur. Mermiler, bombalar ve füzeler örgütlü bir saldırı sonucunda patladığında, kitlesel can ve mal kayıplarına yol açtığında ülkede iktisadi ve politik belirsizlik (kaos) oluşur.

Terör ya da terörizm, 20’nci yüzyıldan günümüze devreden ve gelecekte de varlığını sürdürmesi olası bir küresel vebadır. Terör/izm, ilişkili olduğu ya da anıldığı olayların türüne ve büyüklüğüne göre politik gündemi belirler ve piyasanın dengesini bozar. Politikaya ait ekonomi demek olan “ekonomi-politik” ile politikaya ait finans demek olan “finans-politik”, bir de terörün politika üzerindeki belirleyici yönü ve ağırlığı dikkate alınarak yeniden tanımlanmak durumuna gelmiştir. Finans politik, maddi refahın oluşum ve dağıtım düzenini inceleyen ekonomi politiğin parasal ilişkiler-parasal çıkarlar kısmına denk düşen özel bir bölümüdür. Ekonomi politik ile finans politik birbirinden katıksız-ayrı birer alan olmayıp aralarında geçişgenlik vardır.

Terörün finans politik tarafında terörü finanse eden örgütlerle terörü önlemek için bütçeden belirli bir kamu harcaması ayıran devlet iki zıt kutupta yer almaktadır. Halk ise her zaman egemenliği altında yaşadığı devletin yanındadır. İnce çizgi şudur: Demokratik devletlerde “devlet halkı içindir”; terörle tehdit edilen halkın güvenliği için gerekli her türlü kamu harcaması ve gelir transferi yapılır. Korku rejimi ile ayakta duran faşist-faşizan devletlerde ise “halk devlet içindir” ve böyle olunca harcama-gelir dengesi halkın ihtiyacına ve devletin tahakkümüne göre kurulur. Devlet terörizmi denilen olgu faşizmin ya bir nedeni ya da bir sonucudur. Ekonomi politiğin işaret ettiği düzen içinde en sağlam ve sürdürülebilir konumda bulunan kapitalizm, demokratik devletin de faşist devletin de kullandığı bir araçtır. Günümüzün terörü ve araçları, nedense kapitalist düzenin üretip pazarladığı bir tür mala dönüşmüştür. Zaten dünyanın neredeyse tamamı kapitalistleşmiş durumdadır.

Bu çalışmanın konusu ve amacı, özel olarak iktisadi terör/izm ekseninde, küresel veba haline gelmiş olan terör/izmi, kuramsal ve diyalektik bir yöntemle, ekonomi-politik ve finans-politik açılarından incelemektir. Dört bölümden oluşan bu çalışmada; i- yazın taraması yapıldıktan sonra sırayla;

ii- genel olarak terör ve özel olarak iktisadi terör; iii- terörün nedenleri, etkileri ve sonuçları; iv- terörün finansman boyutu üzerinde durulmuştur.

### 1. Yazın Taraması

New York'ta İkiz Kuleler ve Pentagon'a yönelik gerçekleştirilen "11 Eylül" (2001, "9/11") terör saldırılarından bu yana terörizm "oyun kuramı" kapsamında pek çok akademik çalışmanın konusu olmaktadır. Sandler ve Arce'ye (2003:1-2) göre, oyun kuramı, bir dizi nedenden dolayı terörizmi incelemek için uygun bir araçtır. Birincisi, oyun kuramı, birbirine bağlı ve bu yüzden tek taraflı olarak edilgen bir şekilde çözümlenemeyen eylemlerin olduğu yerde teröristler ile bir hedef hükümet arasındaki stratejik etkileşimleri yakalar. İkincisi, terör durumlarında her yanı tehdit ve vaatlerle stratejik bir üstünlük elde edilir. Üçüncüsü, bu kuram teröristler ve hükümetlere, kısıtlamalara tabi bir hedefi büyütecek bir akılcı oyuncu varsayımı altında tahammül etmeyi öğretir. Dördüncü olarak, pazarlığa dayalı oyun kuramının kavramları, rehin ve talepleri üzerinde terörist kampanya kaynaklı müzakerelere uygulanabilir.

Hartley ve Sandler'in (1995:213) basit oyun kuramı, bir hükümetin müzakeresiz bir strateji için taahhüt öncesi kendi kendine hangi koşullar altında neyi istediğine olanak verir. Başka bir oyun modelinde, aynı terörist grup tarafından hedeflenen iki hükümetin (iki ulusun) terör saldırılarını caydırıp caydırmadığı çözümlenir.

Fuka vd. (2012:229,231), oyun kuramının aynı zamanda çatışma çözme, arabuluculuk, barışı koruma ve silahlanma ve silah ticareti üzerine yapılan çalışmalarda da faydalı olduğunu; bu kuramın, ulusların terörle mücadele için nasıl fon tahsis ettiklerini ve saldırı sonrasında teröristlerle pazarlık yapıp yapmamayı hangi devlet politikası ile değerlendireceklerine ilişkin stratejiyi de içerdiğini belirtirler. Onlara göre, terörizm devletin ekonomisini felç eder ve bunu şu dört şekilde yapar: i- Ülke başkenti terörist saldırılardan doğrudan etkilenir. ii- Terörizm tehdidi belirsizlikleri artırır. iii- Güvenlik harcamalarını daha da yükseltir, reel sektöre ayrılan kaynaklar güvenliğe kaydırılır. iv- Turizm gibi bazı önemli sektörleri oldukça kötü etkiler.

Benmelech vd. (2010:2), kötü iktisadi koşulların terörizmi nasıl etkilediği üzerine yapılmış deneysel araştırmalara dayanarak yoksulluk ve iktisadi koşullarla terörizmin oluşumu arasında doğrudan bir ilişkinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Erken dönem akademik çalışmalar, intiharcı terör saldırıları ve iktisadi koşulların sıklığı arasında bir ilişki eksikliğinin var olmasına karşılık iktisadi koşulların terörizm üzerinde doğrudan ve basit bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Söz konusu ilişki, ancak dolaylı kanallarla ortaya çıkmaktadır.<sup>1</sup> İktisadi koşullar olasılıkla terörün çatı nedeni değil ve terör düzeyini etkilemez iken terör saldırılarının doğasını ve türünü hâlâ etkileyebilmektedir.

<sup>1</sup>Böyle bir gözlem çok mantıksız değil; zira öyle olmasa, yoksul ve iktisadi koşulları kötü olan herkesin ya da her aileden en az birinin intihar teröristi olması gerekir ki, bu da çok zayıf bir olasılıktır.

Öte yandan, Sandler ve Enders'e (2004:301) göre, sınır-aşan terör ve çözüm artış yönünde bir dinamizm kazanmıştır; bu, ulus-ötesi dışsallıklar ve piyasa başarısızlıklarını içermektedir, ayrıca asimetrik bilgi nedeniyle terör örgütleri ve devletler birbirlerine karşı yapacakları hamleleri bazen çok önceden kestirememektedirler.

Schulze ve Wansink (2012:2, 6), "stigma" (farklılığı ve eksikliği damgalayarak dışlama) kavramını kullanarak ekonomi ile psikolojinin birbiriyle iç içe olduğunu, psikolojik tatminler ile iktisadi çıkarların tatminini ayırt etmenin pek kolay olmadığını vurgular. Onlara göre, terörist örgütler ile devlet kurumları iki zıt grup olarak birbirlerinin tatmin düzeylerine oynarlar; kurulu "oyun" gereği birbirlerinin çıkarlarını azaltmakla uğraşırlar. Oyun kuramının öngördüğü sonuçlara göre, oyuncuların birinin kazancı ile diğerinin kaybı birbirini sıfırlar ("sıfır toplamlı oyun"); birinin kazancı diğerinin kaybindan büyük/küçük olabilir.

Archetti (2015:49, 56) ise, 21'inci yüzyılda terörizmle etkili mücadelenin ve stratejik oyununun bir anahtarı olarak iletişimi göstermektedir. O, "stratejik iletişim" ve "anlatılar"ın aşırılık ve radikalizmle mücadelede yeterli silahlar olduğunu, dijital çağ için vazgeçilmezliğini savunmaktadır. Yazara göre, terör eylemlerini tahmin etmek mümkün değildir; terörizmin ne zaman ve nerede ortaya çıkacağını söyleyecek basit bir formül ve ayrıca mükemmel hazırlanmış, ancak tek başına şiddet içeren aşırılıkçılığı etkisiz hale getirebilecek iletiler de yoktur. Ancak toplum temelli bir yaklaşım ve anlatımımız (sözler) ile politikalarımız (işler) arasındaki tutarlılığa çok dikkat edilmesi, aşırılıkçılığa karşı en etkili araçlardır.

## **2. Terör ve İktisadi Terörün Çeşitleri**

Terör, ortalığa korku ve şiddet yayarak toplum ve devlet üzerinde baskı oluşturma ve böylece politik hedefe ulaşma yöntemidir. Terörün bir yöntem olarak belirli bir ideolojik ya da ideolojisiz tabanda sistemli, hesaplı ve sürdürülebilir kullanılmasına terörizm denir. Savaş ve diplomasiyi ikame ettiği düşünülen terörizm, kimine göre, son eki "izm" ile bittiği halde bir ideoloji değildir.

### **2.1. Genel Olarak Terör/izm**

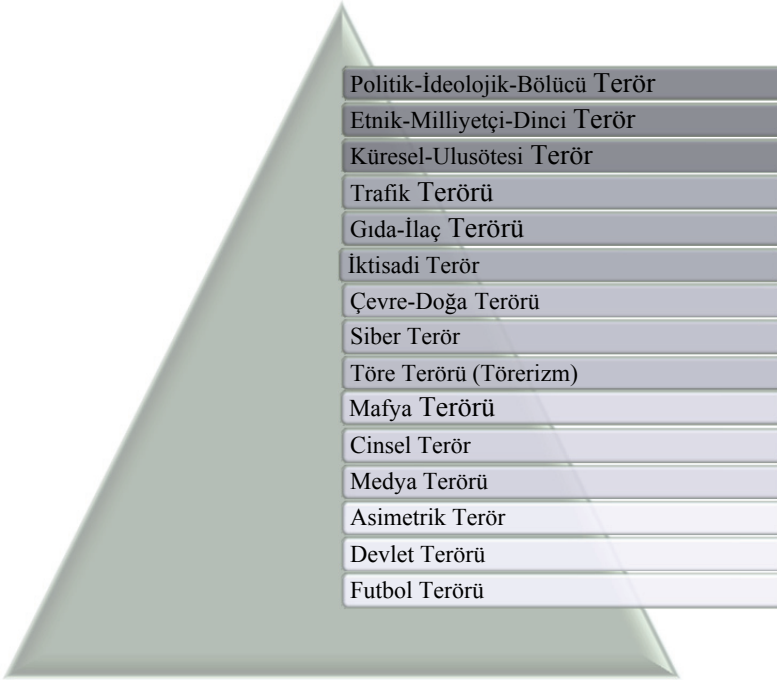
Terör ve terörizme dair, hemen her meslek grubu (istihbarat ve emniyet birimleri, sivil toplum ve düşünce kuruluşları, akademisyenler, gazeteciler vb.) tarafından çeşitli tanımlar yapılmıştır. Hepsinin ortak simgeleri "korku" ve "şiddet" üretilen devletin ve onun tebaası atında yaşayan halkın üzerinde hedeflediği baskıyı ve sonucu sağlamaktır. Kime, ne zaman ve hangi koşullar altında "terörist" denilebileceği, neyin terör/izm sayılabileceği noktasında kısmi ikilem ve çelişki bulunmaktadır.<sup>2</sup> Terörün tanımlanması

<sup>2</sup>Konjonktür, ideolojik bakış açısı ve duygular değişince kendiliğinden esnek bir kavrama dönüşen terörü/terörizmi niteleme-kavramsallaştırma yolundaki en büyük sorun da Fransız Devrimi Jakobenler döneminden beri tartışılan; bir milletin kendi kaderine kendisinin karar vermesi gerektiğini kabul eden bir uluslararası hukuk kuralının (BM 40/61 maddesi) bulunması ve uluslararası toplumda birçok kişi, kurum ve örgütün bu kuralı bazı durumlarda uluslararası terörizmi haklı göstermek ya da gerekçelendirmek için

konusunda; terörün ana öğeleri olan kitlesel korku, şiddet, belirsizlik ve güvenliksiz alan yaratması, çoğunlukla demokrasiyi kullanarak demokrasiyi bile tehdit etmesi noktasında genel bir uzlaşma var. Ancak uygulamada her ülke ya da ülkeler bloğu, teröre ve terör örgütlerine karşı farklı politik tavır, tutum ve duruş<sup>3</sup> sergilemektedir.

Terörizm tanımı kadar terörizmin kendisi de çok çeşitlidir. Terör/izm çeşitlerinden oluşan bir piramitten (Şekil 1) söz edilebilir. Bu piramidin<sup>4</sup> sivri ucunda yer alan ve toplumların canını en fazla acıtan politik-etnik terördür.

### Şekli 1: Terör/izm Çeşitleri Piramidi



**Kaynak:** Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Küreselleşen ve paranın gücü adına kapitalistleşen dünyada terör o kadar çeşitlenmiş ve derinleşmiştir ki; iktisadi karar birimleri bugününü korumayı başarı sayarken korku ve kaos dolu geleceğine umutla bakamaz hale

kullanması; ayrıca, uluslararası platform, düzen, devlet, etnik özellikleri önemseyen sosyo-ekonomik gruplar düzeyindeki uzlaşma eksikliği nedeniyle hangi olayın terör/izm sayılıp sayılmayacağıdır (Laos, 2000 ile Stephan, 1991'den aktaran Karacasulu ve Ovalı, 2004:50-52. Örneğin, etnik kaygılarla olay çıkaran silahlı bir grup, aynı ülkede ne tümüyle terör olarak kabul edilebilme ne de tümüyle reddedilebilme. İşin içine ulusal çıkarlar girince de uluslararası boyutta herhangi bir olay konusunda aynı terör nitelmesi yapmak çoğunlukla olanaksız hale gelmektedir.

<sup>3</sup>Örneğin, Türkiye'nin terörist dediği yasadışı örgütleri bazı Batılı ülkelerin demokratik bir örgüt sayarak onlara temsilcilik bile verdikleri gözlemlenmektedir.

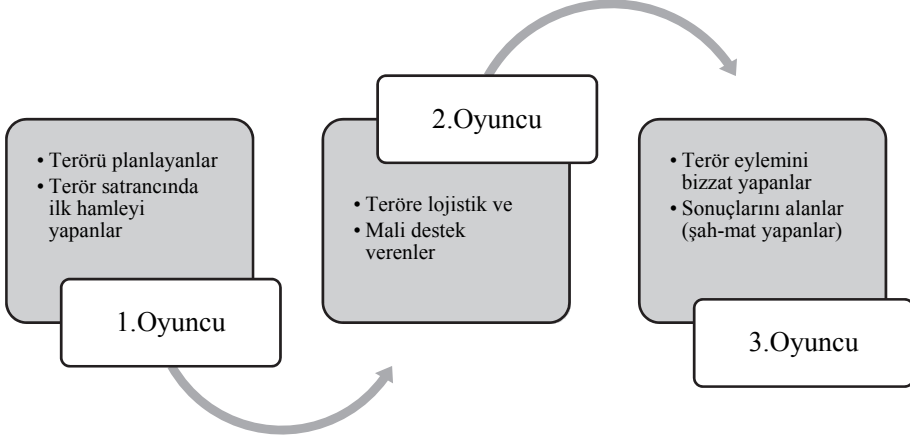
<sup>4</sup>Piramitte geçen terör çeşitlerinin -yaygınlık ve bilinirlik derecesine bağlı olarak açıktan koyuya doğru farklı tonlarda renklendirildiğine dikkat edilmelidir.

gelmişlerdir. Aşırı kâr ve güç hırsı dünyayı; “gıda terörü” (gıda ürünleri üretici ve satıcılarının bu ürünlerde yaptığı düzenli tağşiş); “ilaç terörü” (girişimsel tıbbi standartlara uyulmadan ilaçların hazırlanması ve satılması); “çevre terörü” (su, orman, maden vb. doğal kaynakların yasa dışı ve düzenli olarak tahrip edilmesi); “mafya terörü” (mafyanın emniyet ve yargı mekanizmasını kullanarak yasa dışı yollarla ceza vermesi); internete bağlı “siber terör”; uçak ve gemi kaçırmayı kapsayan “korsanlık” gibi birçok değişik ve gittikçe etkili olan terör çeşidiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu “düşük yoğunluklu terörizm” çeşitlerine, bir de kapsama alanı gittikçe genişleyen ve küçük ölçekli terörist grupların karşı tarafın zaaflarından faydalanıp ileri teknoloji kullanarak ani korku ve tehdit yaratması demek olan “asimetrik terör/izm” eklenebilir.

Şekil 1’de görülen terör çeşitlerinden bazılarını ya da hepsini bir anda, bir arada yaşayan/yaşamak durumunda kalmış ya da kalan toplumların/ülkelerin olması mümkündür. Örneğin, politik ya da etnik terörle başı belada olan bir toplumda iktisadi terör, trafik terörü ve çevre terörü de cereyan edebilir. Doğal olarak günümüz dünyasında, bazı ülkeler için ideal olan “sıfır terör” ortamında bulunmak, kesin değil, olsa olsa arızı/devresel olabilir.

Her bir terör çeşidi kendi oyuncularını (aktörleri) yaratmıştır. Terörün oyuncuları üç tanedir (Şekil 2): Biri niyetleniyor (1), biri hazırlıyor (2), diğeri vuruyor (3). Bazen her üç oyuncu bir tek kimse (grup) ile de temsil edilebilir ya da örneğin 1 ve 3’üncü kişi (grup) aslında tek kişi (grup) olabilir.

**Şekil 2: Terörün Oyuncuları-Oyuncu Teröristler**



**Kaynak:** Tarafımızdan hazırlanmıştır.

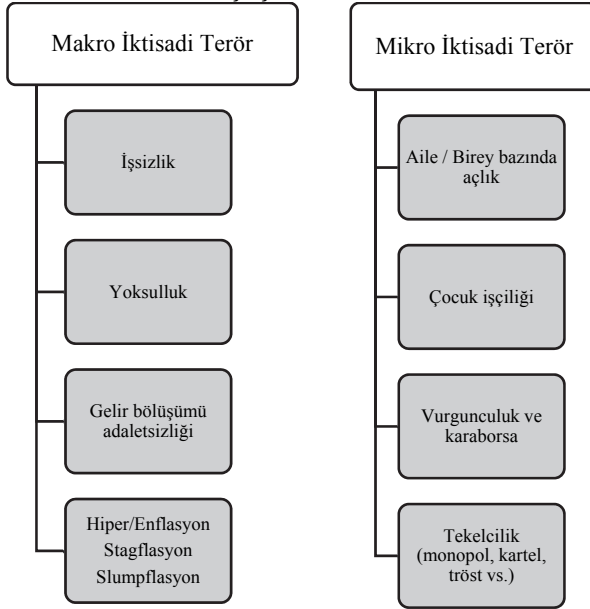
## 2.2. İktisadi Terör ve Çeşitleri

En az politik-etnik terör kadar etkili olan “iktisadi terör” ise terörizmin özel bir çeşididir ve işsizlikten yoksulluğa, gelir dağılımı adaletsizliğinden hiperenflasyona ve tekelciliğe kadar bir dizi makro ve mikro içerikli alt çeşitlerden oluşmaktadır (Şekil 3). İktisadi terör biçimlerinden biri ya da

birkaçı biraraya gelip etkinleştğinde toplum-devlet bağına sağlayan maddi üretim düzenini bozar, aksatır ve zayıflatır; böylece bu düzenin nasıl çalıştığını açıklayan ekonomi politikası karşısına alır. Finans politikası ise, bozulan bu düzeni parasal mekanizmalarla yeniden canlandırmak için devreye girer. Bu mekanizmaların bir tarafında hükümetin elindeki harcama ve gelir kalemlerinden oluşan kamu maliyesi, diğer tarafında ise merkez bankasının yönettiği emisyon ve faiz gibi para politikaları ile bankacılık sektörünün kaynakları yer almaktadır.

İşsizlik ve gelir bölüşümü adaletsizliği gibi makro iktisadi sorunlar, aslında kapitalist düzenin “görünmez el” denilen serbest piyasa yoluyla yarattığı ve silaha dayanmasa da hedef aldığı kesimlerin (üniversite mezunları, yoksulluk-açlık sınırında yaşayan hanehalkları vb.) mevcut durum ve gelecek güvencesini tehdit ettiği, kendine özgü kitlesel bir korku saldı ve şiddet dozu barındırdığı için iktisadi terör sayılabilir. Ayrıca ailelerin/aile bireylerinin açlığa mahkum edilmesi; işletmelerin ise düşük ücretle çocukları çalıştırması, vurguncu ve karaborsa satışlar yapması ve çeşitli tekeli davranışlar sergilemesi de mikro düzeyde terör/izm kapsamında değerlendirilebilir. Makro ve mikro ekonomiler terörü/terörizmi çağrıştıran bu sorunları (Şekil 3) birbirine yansıttıkları oranda ve kaçınılmaz olarak aşırı negatif dışsallıklar yaratırlar.

**Şekil 3: İktisadi Terör/izm Çeşitleri**



**Kaynak:** Tarafımızdan hazırlanmıştır.

ABD ve Batı Avrupa’da örneğine rastlandığı gibi hükümetler artan askeri harcamalarından dolayı ortaya çıkan bütçe açığını kapatmak için çalışanların

kazancına vergiler ve diğer kesintilerle göz dikmektedir. “Akbaba kapitalizmi”<sup>5</sup> (vulture capitalism) denilen vahşı kapitalizm işçileri sömürerek iktisadi saldırı gerçekleştirmektedir. 2008’de ABD’de aşırı ipotek kredisi satmaya dayalı yanlış bankacılık politikaları yüzünden küresel mali krizin çıkmasında işaret fişegi olan Lehman&Brothers ve diğer mali gruplar, sektör çalışanlarının işsiz kalmasına, mevcut çalışanların da düşük ücretlerle yetinmelerine yol açarak -silahsız fakat emek piyasasına panik pompalama olarak- terör saldırısının bir başka biçimini gerçekleştirmiş oldular. Böylece -adeta askeri cunta gibi- bir “kapitalist cunta” devreye girerek Amerikalı ve Avrupalı vergi mükelleflerine karşı can çekişen doları ve “birkaç peni” (simgesel miktarda bir para) ile Avrupalı bankaları satın alan -Goldman Sachs gibi- zombi bankaları<sup>6</sup> desteklemeyi denemek için de iktisadi terörizm işlemiştir (HP, 2015).

İktisadi terörizmin hızlı yükselişinden söz eden Napoleoni’nin (2003) belirttiği gibi para; politika ya da ideolojinin değil, terörizmin hayat çizgisidir. İktisat bilimi de silahlı mücadelenin evrensel motoru görevini görmektedir. Ona göre; “El Kaide gibi örgütler, dinsel değil iktisadi düzenin çatışmasından doğmuş olup son on yıl içinde yeni terör ekonomisi uluslararası yasa dışı ve suç ekonomisi ile birleşmiş ve dünya gayrisafı yurtiçi hasılasının (GSYH) %5’ine karşılık 1,5 trilyon \$ (= 890 milyar £) bir yıllık ciroya ulaşmıştır.” Ayrıca, mevcut iktisadi düzenin küresel terörü destekleyip besleyen bir yapı olduğunu; silahlı örgütlenmelerin II. Paylaşım Savaşı sonrasında sponsorluk, özelleştirme ve küreselleşmenin etkisiyle açıkça bir evrilme gösterdiğini ve liberalleşme sayesinde terör gruplarının kolayca para toplayan, şiddet uygulayan, sınır ötesi saldırılar yürüten ulus-ötesi varlıklar haline geldiğini vurgulayan Napoleoni, yeni terör ekonomisinin Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra “artarak artan” küreselleşmenin bir ürünü olduğunu hatırlatarak bu durumu ironik olarak nitelemektedir. Çünkü onun hesabına göre, her yıl yeni terör ekonomisi tarafından yaratılan 500 milyar doların 1/3’ü -ki, bir kısmı Batıda konuşlanmış olan- yasal işletmelerin ürünüdür.

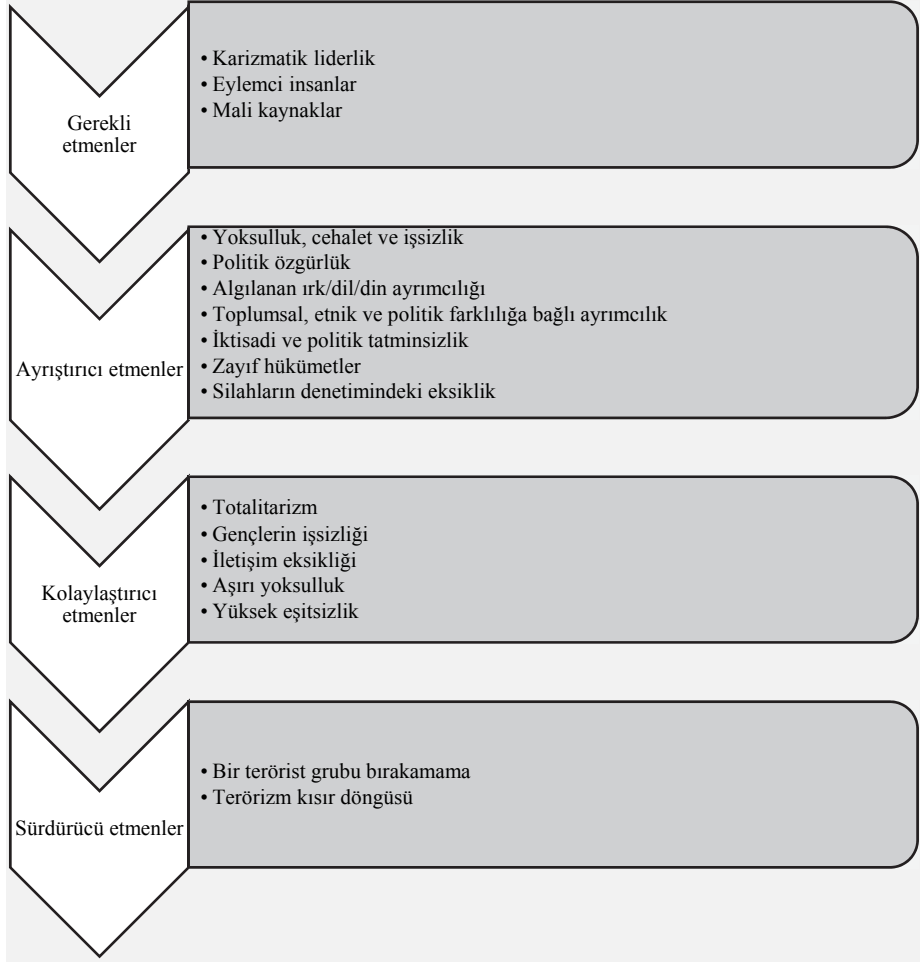
Terörün örgütlenerek ortaya çıkmasını, terör örgütlerinin ayakta kalmasını sağlayan bir dizi “gerekli”, ayrıştırıcı”, “kolaylaştırıcı” ve “sürdürücü” etmen vardır (Şekil 4). Bu etmenlerin birçoğu iktisadidir.

<sup>5</sup>Akbaba kapitalizmi, adını, başları kel, gagaları güçlü ve kursakları büyük olan yırtıcı kuş türü olan akbabalardan almaktadır.

<sup>6</sup>Zombi banka, açık/gizli devlet desteği ile faaliyet göstermeye devam eden; devlet desteği olmazsa iflas eden bir mali kurumdur. Zombi bankaların bilançolarında büyük miktarda uygunsuz/başarısız varlık bulunurken daima yükümlülükleri varlıklarından daha fazladır.



### Şekil 4: Terör/izm İçin Gerekli, Ayırıştırıcı, Kolaylaştırıcı ve Sürdürücü Etmenler



**Kaynak:** Mitra, 2006:3-6 (Taraflımızdan şematize edilmiştir).

Harari'nin (2016:30), geleceğin insanını anlatan "Homo Deus" adlı kitabında vurguladığı gibi "teröristlerin bir taktiği de düşmanlarını kışkırtıp aşırı tepki vermelerini sağlamaktır ki, kışkırtılan bir devletse, onun güvenlik gereğiyle yabancı bir ülkeyi işgal etmek ya da tüm halka zulmetmek gibi muazzam güç gösterisi düzenlediği, bu aşırı tepkinin çoğunlukla halkın güvenliğini teröristlerden daha fazla tehlikeye attığı görülmektedir."<sup>7</sup> ABD'nin küresel terörizme darbe vuracağına, Afganistan'dan Irak'a kadar

<sup>7</sup>Ayrıca, terörü "büyük bir züccaciye dükkânını dağıtmaya niyetli bir sineğe" benzeten Harari (2006), "sineğin güçsüz ve tek başına bir fıncanı bile hareket ettiremediğini, bu yüzden kendine bir boğa bularak kulağına girip vızıldamaya başladığını, bunun üzerine boğanın da korku ve öfkeyle çıldırıp dükkânı altüst ettiğini betimler. Bu özgün betimlemeye göre, teröristlerin de uçaklı ikiz kulelere saldırıları ("9/11" olayı) ile kışkırttıkları ABD, onların yerine Orta Doğu dükkânını yerle bir etmiştir ki, şimdi de teröristler enkazın içinden yeşeriyor ve Orman Kanununu geri getirmek istiyorlar.

Orta Doğu halklarına ne kadar çok zarar verdiği ortadadır. Küresel terörizmle mücadele stratejisi, ABD'nin dünya jandarması olduğunu güncellemesine ve en modern silahlarını denemesine fırsat vermiştir.

Terörün ciddi maddi zarar vermektense korku salarak işlediğini belirten Harrari'ye (2016:29-30) göre; 21'inci yüzyılın tüm olanaklarına karşın, “teröristlerin çoğu zaman bir orduyu yenecek, bir ülkeyi işgal edecek ya da şehirleri ortadan kaldıracak güçleri yoktur.” Bu işi kısmen salgın hastalıklar, deprem ve sel gibi doğal felaketler ve elbette bölgesel savaşlar yeterince yapabilmektedir.<sup>8</sup>

### **3. Terörün Nedenleri, Etkileri ve Sonuçları**

Terörün genel nedenleri dışında, bir de iktisadi planda mikro, makro, küresel etkileri ve sonuçları bulunmaktadır ve küreselleşen dünyada bunlar birbirinden bağımsız değildir.

#### **3.1. Terörün İktisadi ve İktisat-Dışı Nedenleri**

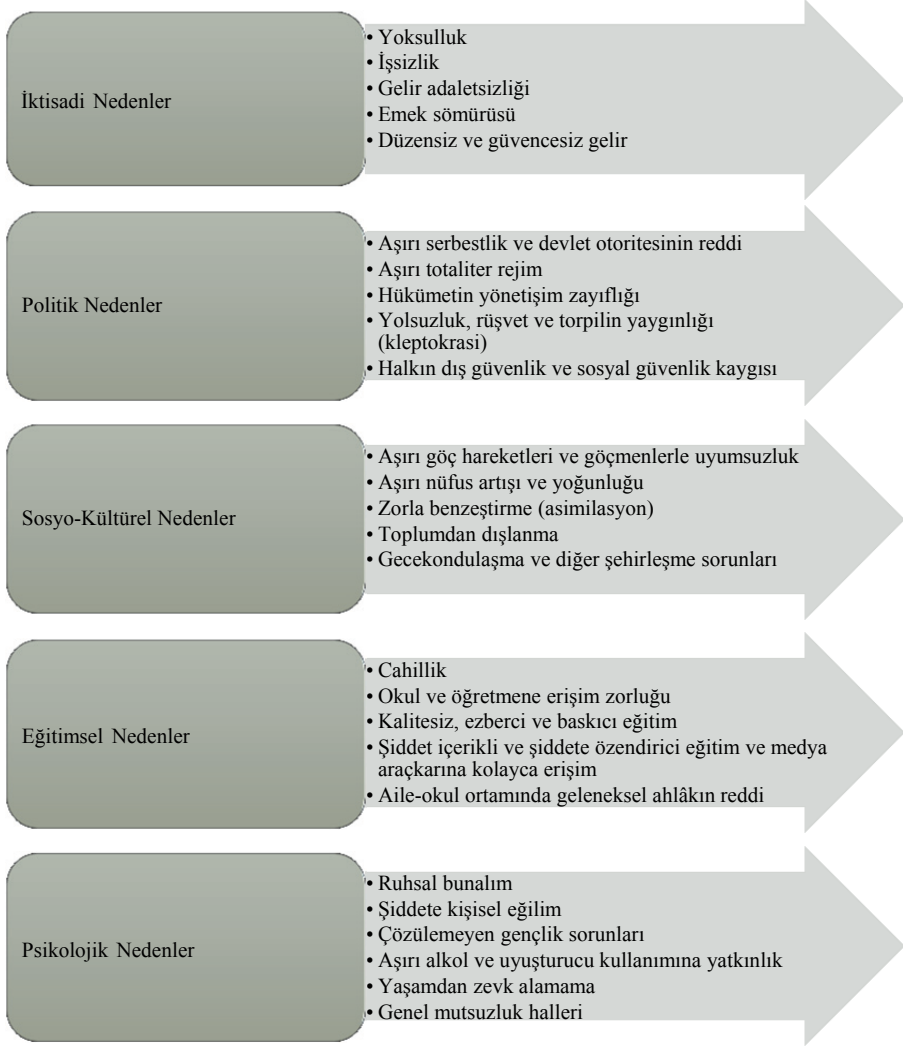
Terörü doğuran birçok neden vardır. Bunlar genellikle iktisadi, politik, sosyokültürel, eğitimsel ve psikolojik-patolojik nedenlerdir. Hepsi kendi içinde alt nedenler içermektedir (Şekil 5). Aralarında etkileşim ve geçişgenlik bulunmaktadır. Her grupta yer alan bir neden terör için yeterli bir neden olmayabilir, ancak “gizilgüç (potansiyel) bir neden” ya da “nedensel bir tehlike (risk)” niteliğinde olabilir.

Daha somut belirtmek gerekirse, her yoksul-işsiz insanın yoksul-işsiz olduğu için terör örgütüne katılması beklenemez;<sup>9</sup> öyle olsaydı, yoksul ülkelerde yoksulların-işsizlerin hepsi ayrı ayrı terör örgütleri kurarlardı. Bir başka örnek de, cehaletle ilgilidir: Cahil olmak terör örgütlerine girmek için bir nedendir; ancak unutmamalı ki, terör örgütlerini kurup liderlik yapanların asla cahil oldukları ve hatta yoksul oldukları düşünülemez. El Kaide gibi bazı terör örgütlerinin liderleri zengin birer işadamıdır ve bu gerçek - nedense- şaşırtıcı değildir. Lider kadrosunun aksine alt eylemci grubunda yer alanların görece yoksul, ailesinden ayrılmış, toplum ve devletle derdi olan, derdinin dermanını örgütte arayan, mutsuz kişiler olması büyük bir olasılıktır. Evsiz ve yalnız olmak, insanı, devlet yerine örgütlere sığınmaya götürebilir, fakat bu sadece bir olasılıktır. Tüm mutsuzlar da terör örgütlerini tercih etmezler; tercih edenlerin arasında daha başka gerekçelere sahip olanlar vardır. Kısacası, terörist olmak ya da terör örgütüne katılmak için nedenlerin birden fazla ve güçlü olması gerekir.

<sup>8</sup>Harrari, “sıradan bir Amerikalı ya da Avrupalı için Coca Cola'nın El-Kaide terör örgütünden daha ciddi bir tehdit olduğunu; tıpkı şekerin baruttan daha büyük tehlike arz ettiğini” söyleyerek dikkatimizi başka çarpıcı bir noktaya daha çekmektedir.

<sup>9</sup>Krueger ve Maleckova (2003:141-2) da yaptıkları bir araştırmaya göre, terörizmin yoksulluk ya da eğitimle çok az doğrudan bağlantısının olduğu sonucuna varmışlardır. Verdikleri örneğe göre, Hizbullah'ın askeri kanat ya da Filistin intihar bombacıları üyelerinin, en azından iktisadi olarak rahat-üstün ailelerden geldikleri olasıdır. Yani, bir ülkenin gelir düzeyinin, o ülkedeki terörist sayısı ile bir ilgisi yoktur. Benmelech vd.'ye (2010:24) göre ise, işsizlik ve kötü iktisadi koşullar terör örgütlerine, ikamet ettikleri yere daha yakın ve daha önemli hedeflere saldıracak daha eğitilmiş, olgun ve deneyimli teröristlerin girmelerini sağlamaktadır.

### Şekil 5: Terör/izmin Nedenleri



**Kaynak:** Tarafımızdan hazırlanmıştır.

### 3.2. Terörün İktisadi Etkileri (Maliyetleri)

Terörün hanehalkı tüketimi, fabrika üretim ve yatırımı; okul, hastane, turizm hizmetleri, altyapı, iktisadi büyüme gelir bölüşümü vb. üzerinde çok çeşitli olumsuz etkileri söz konusudur. Örneğin (ayrıntı ve çeşitli simülasyonlar için bkz. Enders ve Olson, 2012:16; Choi, 2015; Sandler ve Enders, vd., 2008:17; IMF-Fact Sheet, 2016; Reaves, 2003):

i- Terörizm yüzünden hanehalklarının tüketim harcamalarına güvenlik harcaması da eklenir; işletmelerin sabit maliyetleri yükselebilir (mikro etki).

ii- Ülkenin iktisadi büyüme eğilimi pozitiften negatife dönebilir ve devletin güvenlik için finansman ihtiyacı artabilir (makro etki).

iii-İhracat ve ithalatın düşmesiyle dış ticaret hacmi daralabilir (küresel etki).

Çok uluslu bir şirket, kaynak ülke için bir mikro karar birimi iken çok uluslu üretim ve pazar ağına sahip olduğundan o artık küresel makroekonominin bir parçasıdır. Terör örgütleri çeşitli yerli ve yabancı girdiler kullanarak şiddet üretilen şirketler haline gelmişlerdir. Onların niyeti baskı ve korku yaratmaktır; yüklendikleri maliyet ise ileride elde edecekleri kazançtır.

Terör “şok şiddet” demektir ve terörle “şoklanan” insanlar işten eve, kalabalıktan تنها yerlere kaçıp saklanırlar, korkuyla çalışıp işe az ve geç giderler. Hanehalkların gelir düzeylerini ve refah alışkanlıklarını aşağıya çekerken terör, güvensiz ve güvenliksiz alanlar yarattıkça amacına ulaşmaktadır. Terörün “doğrudan etkisi” fiziksel ve beşeri sermayede kayıplar oluşturmak iken “dolaylı etkisi” “kısa devre” yaptırdığı ekonomiyi geçici durgunluğa (resesyona) sürüklemesidir. Örneğin, 2001’de New York’taki (NY) terör saldırıları (“9/11”)<sup>10</sup> sonucunda çoğu ofis çalışanı (uçak yolcuları, kurtarma personeli dâhil) olmak üzere 3 bin insan hayatını kaybetmiştir; genel tahminlere göre insan ve sermaye maliyetlerinin 25-60 milyar \$ arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bazılarına göre, sadece insan sermayesi 40 milyar, maddi hasar ise 10-13 milyar \$ arasında bir maliyet doğurmuştur. Kurtarma ve temizlik faaliyetlerinin maliyeti ise tahmini 1 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Bir başka hesaba göre,<sup>11</sup> özel sektör üzerindeki yükü 14, federal devletin yükü 1,5, yerel yönetimlerin yükü de 0,7 milyar \$’dır (Schneider vd., 2010:16-29).

Silahlı ya da silahsız her terör saldırısı; insana, çevresine, altyapı ve binalar gibi maddi unsurlara zarar verdiğinde “doğal maliyetler” oluşturmaktadır. Bir de, devletler/hükümetler, terör saldırıları yapılmadan önce “önleyici” ya da yapıldıktan sonra “tamir edici” türden çeşitli harcamalar gerçekleştirirler ki bunlar da “yapay maliyetler” şeklinde

<sup>10</sup>“9/11” terör saldırısının, geleneksel (konvansiyonel) terör saldırılarından iki açıdan farklı olduğu ileri sürülmektedir. Birincisi, ulus-ötesi (okyanus-aşırı) yapılabildiği büyük ölçekli sonuç doğuran nadir olaylar arasına girmesi; ikincisi de küresel kapitalist düzenin kalbini simgeleyen iş merkezini (ikiiz kuleleri) hedef alarak Amerikan emperyalizmine meydan okuması nedeniyle post-modern bir saldırı sayılmaktadır.

<sup>11</sup>“9/11” saldırısı ikiiz kuleleri yıkıldığında, NY’nin salt fiziğini değiştirmede; toplumsal kimyasını bozarak ve mali harcamalarını da artırarak “ikiiz” bir iş yaptı. Anderson (2001), bu saldırının iktisat bilimi adına iyi ve kötü derslerle dolu olduğunu hatırlatmaktadır. New York Times tarafından yapılan hesaplamalara göre, “9/11 saldırısı” ABD ekonomisine -terörün adı gibi korkunç derecede- çok pahalıya mal olmuştur. Dillendirilen “uç” rakamlara göre, fiziksel hasar (55 milyar \$), iktisadi zarar (123 milyar \$), güvenlik birimi (Homeland Security Department) geliştirme maliyeti (589 milyar \$), savaş finansmanı (1,6 trilyon \$) ve gaziler ve devam eden savaş maliyetleri (867 milyar \$) olarak belirlenmiştir (Sorkin, 2015). (Sadece birkaç milyar \$’lık maliyetlere işaret eden daha “mütevazı” rakamlar için bkz. Lenain vd., 2002:6). Ekonomide ve toplumsal yaşamda tekrar güvenlik duygusunu sağlamak için yüklenen bu maliyetler, “9/11” olayını gerçekleştiren terör örgütü için olduğu kadar, bu maliyetlerin bir kısmı karşılığında iş yapacak olan inşaat ve diğer hizmet şirketleri için de bir tür “ek rant” sağladığı düşünülebilir (Garfinkel, 2004:495). ABD’nin terör adresi olan ülkelerdeki “9/11” misillemesi ise ayrı bir “masraf kapısı” olmuştur (Islam ve Shahin, 2001:7). Öyle anlaşılmaktadır ki, terör harcamaları tasarruf kabul etmemektedir (Blomberg vd., 2004:1032).

nitelendirilebilir. Terör, bu şekilde kaçınılmaz somut bir “çifte maliyet” doğurmaktadır.

Terörizmin iktisadi ve iktisat-dışı etkilerinin artmasının bir nedeni; milliyetçilik, faşizm, fanatizm ya da köktendincilik kaygısıyla terör örgütlerinin ve onların eylemlerinin destek bulmasıdır. Klein’in (2007:3) deyimiyle, terör/izm bir “iktisadi silah”tır ve doğrudan saldırılarla fiziksel, biyolojik, psikolojik ve iktisadi kayıplar vererek gücünü kanıtlamaya çalışır. İktisadi hayatın can damarı olan ticareti baltalar, üretim ve yatırım bekleyişlerini bozar, risklere karşı başlangıçta algı duyarlılığını artırır, sonra azaltabilir.<sup>12</sup>

Bir ülke ekonomisi ile terör oranı arasındaki ilişkiyi araştıran Blomberga vd.’ye (2004:463) göre mevcut iktisadi sürer-durumdan (statükodan) memnun olmayan fakat henüz köklü kurumsal değişiklikler yapamayan toplumsal grupların terörist eylemlerle bağlantısı konusunda bir mantık aranabilir. Sonuç, azaltılmış iktisadi faaliyet ve artmış terörizm şeklindeki kalıptır. Bunun karşıtı olarak iktisadi kaynaklara erişimin daha çok ve terörizmin az olduğu yerde seçenek bir ortam oluşur. Yazarların elde ettiği bir bulguya göre; demokratik, yüksek gelirli ülkelerde oluşan “iktisadi kasılmalar” terörist faaliyetlerin artma olasılığına işaret etmektedir.

Terör, piyasaları duygusallaştırmaktadır: Bir bomba sadece insanları öldürmemekte, insanların tasarruf ve yatırımlarının değerlendirildiği, değerlendirildiği para ve sermaye piyasaların dengesini de bozmaktadır (Eldor ve Melnick, 2004:367 ve 385; Bernholz, 2004:317). Örneğin, bir terör konjonktüründe, ticari bankaların, mevduatlarını geri çekmek isteyen tasarruf sahiplerinin taleplerine yetişememesi durumunda bir “likidite riski”ne ve vadesi gelen kredilerin geri dönüşü olmadığında da bir “kredi riski”ne girme olasılığı artmaktadır. Ayrıca, terör olaylarında can ve mal kayıplarına uğrayan hayat sigortası ve kasko sahiplerine sigorta şirketleri yüklü ödeme yapmak durumunda kalırlarken terör bölgesi poliçeleri ise görece daha pahalıya müşteriye sunulmaktadır<sup>13</sup> (Lakdawalla ve Zanjani, 2005:1902-3).

Terör saldırılarının yapıldığı merkez ve çevresinde öncelikle yurt içi ve dışı ticaret sektörü sayılmazsa, ilk sert tepkiyi turizm sektörü verir: Tur şirketleri artan rezervasyon iptalleriyle karşılaşır ve oteller eksik kapasiteyle ve geçici işsizliğe yol açacak şekilde personel indirimine giderek çalışmaya başlar. Bu sektörün “amiral gemisi” niteliğinde olan havayolu taşımacılığı, havacılık sanayi büyük gelir kayıpları yaşar.<sup>14</sup> Yolcu ve kargo uçakları

<sup>12</sup>Terörizmde “başarı çıtası” varsa o da burasıdır: Terör saldırıları süreklilik kazandığında terör haberleri toplum için sıradan olaylar şeklinde algılanabilir ki sonuçta toplum duyarsızlaşabilir. Bu, terörizmin, toplumu kendine alıştırması ve toplumun günlük hayatına ortak olmasıdır. Toplumun teröre/terörizme alışması bir başka tehlikeli gelişmedir.

<sup>13</sup>Gelecekte, böyle gidersen, sigorta şirketleri yeni/likçi (inovatif) bir ürün olarak “deprem sigortası” gibi “terör sigortası” adlı özel poliçeler satmaya başlayacaklardır. Terör riski yüksek bölgelerde insanlar deprem, kaza vd. sigortalar gibi “zorunlu terör sigortası” yaptırmak zorunda kalabileceklerdir.

<sup>14</sup>Nitekim -uçakları kaçırma ile başlayıp yolcularıyla birlikte gökdelenlere çarpıtma ile devam eden ve hava korsanların intiharıyla biten-; aynı anda üç ayrı terörizm tekniğinin uygulamasını bünyesinde taşımış

havada iken kâr, yerde kaldığı sürece zarar eder. Uluslararası spor ve festival etkinliklerinin yapıldığı şehirler de terörizm için en uygun yerlerdir,<sup>15</sup> bu tür etkinliklere terörün bulaşması spordan beklenen kaliteyi ve spor organizasyonlarına karşı ilgiyi azaltmaktadır.

Terör örgütlerinin saldırılarına dayanan (ve bu örgütlerle devletin güvenlik güçleri arasındaki büyük silahlı çatışmaları da içeren) terörizm olayları, çeşitli doğrudan (insanların can ve mal kaybı) ve dolaylı maliyetler (refah harcamalarının bir bölümünün güvenlik bütçesine aktarılması ve seçici mali transferlerin azaltılması sonucunda yoksul hanehalklarının daha da yoksullaşması, kişi başı GSYH'nin düşmesi, gelir bölüşümü adaletsizliğinin artması, iktisadi sektörlerin parasal zararları vb.) doğurur. Terörün gerçekleştiği ve risk havasını canlı tuttuğu bölgelerde/şehirlerde yeni yerel ve merkezi yatırım kararlarını ve projelerini askıya aldırır; başlanmış olanları geciktirir; finans (bankacılık) sektöründen reel sektöre kredi akışını aksatabilir/durdurabilir. Bu durumda üretimde durgunlukla birlikte negatif iktisadi büyüme zemini oluşabilir. Bu, iç ve dış ticarete yarattığı gerginliğin de etkisiyle yerel ve milli kalkınmaya darbe demektir. Kalkınma sürecinin durma noktasına gelmesi politik istikrarsızlık üzerinde tehdit oluşturabilir. Bu tehdidi savuşturmak için hükümet savunma/güvenlik harcamalarını arttırarak terörizmle mücadele konusunda seçmen tabanını rahatlatmaya çalışır. Eğer harcamalar yeni ve yüksek vergilerle finanse edilmeye kalkılırsa -diğer değişkenler sabit iken (ceteris paribus)- bu kez maliyet enflasyonu riski doğabilir. Ayrıca, özellikle Avrupa'da gözlemlendiği üzere, köktendinci terör saldırıları yerleşik halkla göçmen halkı karşı karşıya getirir; yerleşiklerden göçmenleri dışlamaya doğru yabancılaşma ve ırkçılık yapılmasına yol açarak göçmenlerin aradıkları “orta” iktisadi refah düzeyini tehdit eder. Ayrıca terör olaylarının ulus-ötesi boyutuna<sup>16</sup> bağlı olarak küresel para ve sermaye piyasaları içine kapanabilir. Küresel ya da çokuluslu sermaye de terör bölgelerinden ya da güvenliğin yetersiz olduğu ülkelerden kaçarak ya kaynak ülkeye geri döner ya da daha güvenli seçenek limanlara uğrar (Cragin ve Chalk, 2003:33-36; Steil, 2002; Shahbaz, 2013:504; Choi, 2015:172; Nitsch ve Schumacher, 2004:432; Gupta vd., 2004:417-419; Chen

---

olan “9/11” terör saldırıları NY şehrine uçuşları aksatmış, azaltmış ve havayolu şirketlerinin yolcu ve kargo şirketlerine yüksek sigorta ücretlerini ödemek zorunda bıraktırmıştır. Stratejik belirsizlik pompalayan büyük ölçekli bir terör olayı olduğu için “9/11” yüzünden ABD’de havayolları sektöründe yüksek sistematik risk (“beta”) düzeyine geçilmiştir (Drakos, 2004:445; Jaina ve Mukand, 2004:479). US Airways ve Delta gibi büyük havayolu şirketlerinin başını çektiği hava trafiğinde Eylül 2000 yılında 2,1 milyar kargo mil, 60 milyar mil yolcu taşımacılığı yapılırken büyük terör saldırısının yapıldığı Eylül 2001’de 1,55 milyar kargo miline karşılık 35 milyar yolcu mili uçuşlar yapılabilmektedir (Lenain vd., 2002:19). Tüm dünya için merkezi varış noktalarından (destinasyonlarından) biri olan NY’nin terörle vurulması, teröristlerin vermek istediği en üst düzeyde küresel ileti (mesaj) niteliğini kazanarak dünya terör tarihine geçmiştir.

<sup>15</sup>Peter ve Losekoot’un (2013:591) hatırlattıkları gibi sadece1972-2003 yılları arasında dünya çapında önemli spor etkinliklerinde teröristler, katılımcılara ya da seyircilere 168 kez saldırmış ya da saldırı girişiminde bulunmuşlardır.

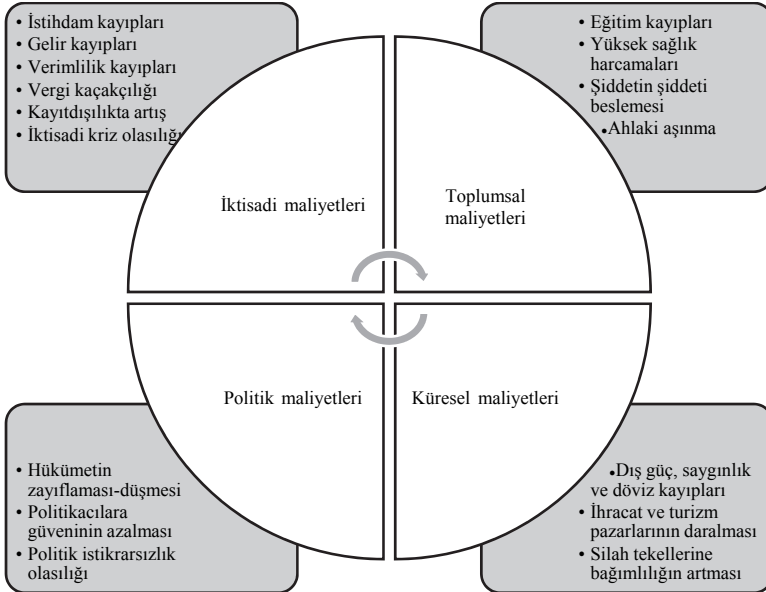
<sup>16</sup>Bir başka şekilde de, ulus-ötesinden gelen teröristlere karşı sınır-ötesi operasyonlar yapılırca (Bapat vd., 2016), yabancı devletlere karşı politik ve iktisadi diplomasi farklı bir boyut kazanacaktır.

ve Siems, 2004:363; Gold, 2004; Elbakidze ve Jin, 2014:20-22; Enders, Hoover ve Sandler, 2014:1).

Terörizm, bir başka etkisiyle hükümetlerin askeri bütçelerini şişirip verimsiz iktisadi kaynakları askeri harcamalarla birleştirmesine (Mehmoor, 2014:516) ve bu arada askeri güvenlik teknolojilerini satan şirketlerin astronomik kazançlar elde etmesine yol açar. “Şişman” (obezit) bir askeri bütçe hükümetleri “militarist bir devlet”i yönetmek zorunda bırakacaktır. Bürokrasiyi ve kamu sektörünü “ince”ltip (fit) küçültmeyi emreden neo-liberalizm, “önce ekonomi mi yoksa güvenlik mi” ikilemiyle hareket edip devleti askerileştirmeyi tercih eden ‘liberal’ hükümetler için bir çelişki olarak gözükebilir.

Gerçekte terörün maliyetleri salt iktisadi değildir ve eğitim ve hükümet kanadı ile de ilişkili olduğundan bir bütündür ve o bütünün dört temel (iktisadi, toplumsal, politik ve küresel) boyutu vardır (Şekil 6). Her bir boyut da çeşitli alt maliyetler içermektedir. Englund’un (2015:39) işaret ettiği gibi, terör olayları sırasında kaybedilen ve yeniden parayla satın alınıp hizmete sunulan refah malzemelerinin maliyeti ile bir terör saldırısına uğrayan bir devletin karşılaştığı ve parasallaştırılması da oldukça zor olan “itibar maliyetleri” de dikkate alınmalıdır. Bütün terör maliyetleri genel şiddet maliyetlerinin bir parçasıdır.<sup>17</sup>

### Şekil 6: Terörizmin Dört Boyutlu Maliyeti



**Kaynak:** Tarafımızdan hazırlanmıştır.

<sup>17</sup>IEP (2013) raporuna göre, şiddetin iktisadi maliyeti tüm dünyada yaklaşık 9,4 trilyon dolardır. 2012 verilerine göre, dünyada en yüksek şiddet maliyeti GSYH'ye oranla şöyle hesaplanmıştır. Örneğin, i-“en yüksek ülkeler” %20-27 aralığında Kore, Suriye, Liberya, Afganistan; ii-“orta ülkeler” %4-10 ile İsrail, Rusya, Yemen, İran, Türkiye (%4,7) vb; iii-“düşük ülkeler” %1-3 ile Danimarka, İspanya, İzlanda vb.

Terör-ekonomi etkileşimini inceleyen Mesquita (2008), konuyu, ekonominin terör üzerindeki ve terörün ekonomi üzerindeki etkisi olarak iki çapraz düzlemde ele almaktadır.

Terör saldırısına uğrayan bir ülke, eğer zengin ve güçlü bir ekonomiye sahipse (ABD ve Fransa gibi) -zaten biraz da bu yüzden saldırı riski altına girilmiştir- saldırının olumsuzluklarını çabuk atlatır ve hatta bu başarıyı yeni yabancı sermaye yatırımlarını çekme yönünde fırsata bile dönüştürebilir. Zengin Avrupa'nın görece "yoksul" ekonomilerinden biri olan İspanya, Bask bölgesinin bağımsızlığını isteyen ETA terör örgütünün<sup>18</sup> baskısı altına girdiği yıllarda, en iddialı olduğu turizm sektöründe teker teker mevzilerini kaybetmiştir ve bu durum, düşüşe geçen GSYH ekonomisinin küçülmesinden anlaşılmıştır. Öte yandan terörizm, gerçek ve gizil güç (potansiyel) saldırıları ile -güvensizlik yaratarak- ekonomide verimlilik düşürücü etkilere yol açacaktır.

Terör saldırıları da bazı doğal felaketler gibi hükümetlerin bütçesinde büyük "delikler" (açıklar) açar. Mali destekleri içeren kamu harcamaları, toplam talep (toplumun harcamaları) ile toplam arz (şirketlerin üretimi) arasında bir dengesizliğin olmaması ve gelir-harcama akışının durmaması için bu tür olaylar karşısında "esnek" tutularak "gevşetilir". Bazı ülkelerin doğal felaketler ve teröre karşı yaptıkları harcamalar bazında karşılaştırıldığı Tablo 1'de görüldüğü gibi "Ağustos 1999 Marmara depremi" Türkiye'nin kamu harcamalarını bir önceki döneme göre %13,1 arttırırken bu doğal felaketin ülke GSYH'sine oranı %1,1 düzeyinde gerçekleşmiş; "9/01" terör olayları yüzünden ABD, GSYH'nin %1,8 oranına karşılık federal kamu harcamalarını %10,2 oranında arttırmak zorunda kalmıştır.

**Tablo 1: Seçilmiş Felaketler ve Terör Saldırıları Sonrasında İç Talebe Yapılan Mali Desteklemeler: Olaylar Bazında Bir Karşılaştırma**

Ülke	Olaylar	Kamu Harcamaları (sonraki çeyrek dönemde; %)	
		Değişim oranı	GSYH'ye oranı
İtalya	Kasım 1980 depremi	4,1	0,9
İspanya	Ağustos 1983 seli	3,1	0,5
ABD	Ağustos 1992 Andrew kasırgası	2,1	0,4
ABD*	Ocak 1994 Kaliforniya depremi	0,7	0,1
Japonya**	Ocak 1995 Kobe depremi	3,5	0,8
Türkiye***	Ağustos 1999 Marmara depremi	13,1	1,1

<sup>18</sup>İspanya'da Bask bölgesinde ayrılıkçı ETA hareketini zayıflatan nedenlerden biri, yeni bir devletleşme sürecinin çok sancılı geçecek olmasıdır. Daha da önemlisi, ayrıştırma yerine bütünlleştirme projesi olan AB modelinin Basklıları mevcut iktisadi kazanımlarını yitirebilecekleri endişesiyle caydırması olabilir. 1970'lerde, ülkenin en zengin üç bölgesinden biri olan Bask bölgesinde terör başladıktan sonra, bölgesel GSYH'nin %10 oranında düştüğü kaydedilmektedir. (Ayrıntı için bkz. Arakon, 2013:69; Abadie ve Gardeazabal, 2002:1-2.) Terörün makro iktisadi sonuçlarını, 1980'li ve 1990'lı yıllarda ayrılıkçı IRA terörü altında yaşamış olan K. İrlanda için yapılan bir inceleme için bkz. Schneider vd., 2011:39.)



Ülke	Olaylar	Kamu Harcamaları (sonraki çeyrek dönemde; %)	
		Değişim oranı	GSYH'ye oranı
Fransa	Aralık 1999 fırtınaları	3,6	0,9
ABD	"9/11" terör saldırıları	10,2	1,8****

**Notlar:** \*Bir sonraki çeyrek dönemdeki artış %8; \*\*Daha sonraki dönemde artış %15; \*\*\*Sadece hükümetin yaptığı tüketim harcaması; \*\*\*\*Milli savunma harcamalarının yarısının altına düşmek üzere federal düzeyin %0,7'si.

**Kaynak:** OECD'den aktaran Lenain vd., 2002:29.

IEP'nin (2015:3) "Küresel Terör Endeksi" raporuna göre; terör başta olmak üzere her türlü-tüm şiddet olaylarının küresel ekonomi üzerindeki "iktisadi etkisi" önemlidir ve sadece 2014 yılı için, GSYH'nin %13,4'üne eşit (yani Almanya, Fransa, Kanada, İngiltere, İspanya ve Brezilya'nın toplamı) olan 14,3 trilyon \$ olarak tahmin edilmektedir.<sup>19</sup> 2008'den 2015 yılına dek bu iktisadi etki 12,4 trilyondan %15,3 oranında artarak 14,3 trilyon \$'a çıkmıştır (Terörün yol açtığı bu maliyetler söz konusu olmasaydı, elde edilecek (gizil güç) tasarrufla dünyanın tüm yoksulları doyurulabilir ve gıda yoksulluğu denilen küresel bir sorun da ortadan kalkabilirdi).

2000 yılından bu yana 2014 yılı sonunda terör olaylarının iktisadi maliyeti yaklaşık 53 milyar \$'a çıkarak %61 oranında artmıştır. Ancak terör maliyetleri diğer şiddet maliyetlerinden küresel olarak 32 kat ve ölüm sonuçlarına göre de 13 kat daha azdır. Küresel planda milli güvenlik harcamaları yaklaşık 117 milyar \$'a çıkmıştır. 1989-2014 yılları arasındaki terörist saldırılarının %92'si hükümetlerce yayılan politik şiddetin olduğu ülkelerde gerçekleşmiştir. Terörizmin ortaya çıkış nedenleri zengin ülkelerden yoksul ülkelere doğru farklılaşmaktadır. Örneğin zengin OECD ülkelerinde gençlerin işsizliği ve küçük silahları ve uyuşturucu maddeleri kolay elde edebilme gibi sosyo-ekonomik etmenlere karşılık yoksul ülkelerdeki gıda yoksulluğu ve düşük eğitim düzeyi gibi etmenler terörizmi besleyen unsurlardır (IEP, 2015:4).

IEP'nin (2015:61-66) "Küresel Terörizm Veritabanı" (Global Terrorism Database, GTD) üzerinden hesapladığı küresel ve bölgesel maliyetler ise (tahmini olarak) şöyledir:

i- IEP'nin GTD'ye dayalı tahmini hesaplama yöntemine<sup>20</sup> göre, terörizmin küresel iktisadi maliyeti 2014 yılında yaklaşık 52,9 milyar \$

<sup>19</sup>IEP'nin (2015:80) aynı Raporuna göre, 14,3 trilyon \$'lık iktisadi kaybın bazı bileşenleri; 817 milyar \$ çatışmadan doğan kayıplar, 1,3 trilyon \$ iç güvenlik harcamaları, 2 trilyon \$ toplumsal suç ve şiddete bağlı kayıplar ve 3 trilyon \$ da askeri harcamalarından oluşmaktadır. Eğer dünya, terör dahil tüm suç ve şiddet olaylarını sadece %10 oranında bile azaltsa 1,4 trilyon \$'lık ek iktisadi kaynak yaratarak; a) dünyada günlük geçimi 1,25 \$'ın altında olan 1,1 milyar yoksul insanın 3 katı bir toplam gelir büyüklüğüne ulaşabilecek ("yoksulluğu hafifletme"); b) Dünya Bankasının zenginlerden yoksul ülkelere doğru kullandığı bir kredi düzeni olan toplam resmi kalkınma yardımı (Official Development Assistance, ODA) 10 kat arttırabilecek ("kalkınmayı arttırma"); c) Yunanistan'ın mali krizdeyken aldığı borçların 6 katını finanse edebilecektir ("küresel ekonomiyi kurtarma").

<sup>20</sup>"Küresel Terörizm Endeksi" (Global Terrorism Index, GTI) şöyle hesaplanmaktadır: GTI, beş yılda cereyan eden ağırlıklı dört göstergeye (belirli/verili yılda toplam olmak üzere; 1- terör olayı, 2- teröristlerin yol açtığı ölüm sayısı, 3- yaralı sayısı, 4- maddi hasar miktarı) bağlı 162 ülkeyi

olarak -şimdiye kadarki- en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu “9/11” saldırısından sonra 2001’de ortaya çıkan 51,5 milyar \$’lık maliyetten de fazladır.

ii- Diğer şiddet biçimleriyle karşılaştırıldığında terörizmin yol açtığı kayıplar görece küçüktür, zira toplumsal (bireyler arası) şiddet suçları ve cinayetlerin yol açtığı zararlar terörünkinden 32 kat (ölümle sonuçlanması ise 13 kat) daha fazladır. Toplumsal şiddetin tüm dünyadaki parasal maliyeti 2014 yılı için terörün 53 milyarına karşılık, 1,7 trilyon \$ olarak hesaplanmıştır

iii- Küresel planda 2000 yılında 4,9; 2002’de 7,6; 2003’de 5,4; 2004’de 10,9; 2005’de 11,0; 2006’da 15,8; 2007’de 20,4; 2008’de 13,4; 2009’da 14,7; 2010’da 12,0; 2011’de 12,3; 2012’de 16,9; 2013’de 32,9 milyar \$ düzeyinde terör maliyetleri kaydedilmiştir (Rakamlar yuvarlatılmıştır.)

iv- 2001 yılından beri yükselen terörizmin dünyaya maliyeti 2014 yılı için 52,9 milyar \$ iken doğrudan ve dolaylı maliyetler 2001’den bu yana her yıl 20 milyar \$ artarak 2014’de 1,7 trilyon \$’a ulaşmıştır.<sup>21</sup> 2005 yılından bu yana, terör, Irak’a satın alma gücü paritesine (SAGP) göre (2014 yılı ülke GSYH’sinin %32’si kadar) 159 milyar \$ maliyeti olduğu tahmin edilmektedir.<sup>22</sup>

v- 2014 tarihli toplam 52,9 milyar \$’lık küresel terör maliyetinin en büyük bileşeni 51,2 milyar \$’a mal olan ölümlere yol açan terör saldırılarıdır. Diğer bileşenler ise şöyledir: Milyon dolar cinsinden olmak üzere; yaralanmalar 918, bombalama/patlama 410, tesis/altyapı saldırısı 104, silahlı saldırı 99, uçak kaçırma 67, rehin alma ve barikat kurma 12, insan kaçırma 8, silahsız saldırı 3, suikast 2.

vi- Tüm dünya teröre karşı milli güvenlik yaklaşımına göre hareket ederek kendi mali güçleri oranında harcama yapar. Teröre karşı henüz -büyük ihtiyaç doğurmasına rağmen- yönetilebilir, sürdürülebilir ve etkin bir şekilde harekete geçirilebilir bir “ortak küresel fon” oluşturabilmiş değildir. Ancak yine de tüm dünya ülkelerinin terörü önlemeye dair tek tek yaptıkları güvenlik harcamasının 2014’de yaklaşık 117 milyar \$’a ulaştığı hesaplanmıştır. Bu rakam, terörün aynı yıl yol açtığı 53 milyar \$’lık küresel maliyetin 2 katına denk düşmektedir.

vii- Terör ve toplumsal şiddetin kişi başına (k.b.) düşen kaybı ve bunlara karşı yapılan harcamalar da hesaplanmıştır. Örneğin, ABD’de 2014’de k.b. terör kayıpları maliyeti, 160-170 \$ olan k.b. harcamadan biraz fazla iken

---

sıralamaktadır. Her ülkenin puanı (skoru), bir yılda karşılaştığı terör olaylarının görece etkisi üzerinden hesaplanmaktadır. Her etmen ağırlıklı “0-3” arasında olmak üzere, teröristlerin neden olduğu gizli psikolojik etkileri yansıtan ortalama beş yılı esas alan bir puana tabi tutulur. Terör olaylarının yol açtığı zararların parasal tahminine ağırlıklandırılmış belirli bir puan verilir: 1 milyon \$’dan daha az zarar için “1”; 1 milyon-1 milyar \$ arası için “2”; 1 milyar \$’dan daha fazlası için “3” puan. Terör olaylarının büyük çoğunluğu için kaydedilen “bilinmiyor” ifadesi ise “0” (sıfır) olarak kodlanır (IEP, 2015:95).

<sup>21</sup>Bu değer, Türkiye’nin 2015 yılında SAGP ile elde ettiği GSYH’ye eşit yakınlıktadır.

<sup>22</sup>Irak’ın dışında, dünyada terörün en yoğun yaşandığı ilk 5 ülkeden biri olan Nijerya’da terör en çok doğrudan yabancı yatırımları (DYY) tehdit etmiştir. DYY, terör yüzünden -bir önceki yıla göre yaklaşık %30 oranında bir (negatif) bir değişimle 2010’da 6,1 milyar \$ düşmüştür (Myers, 2015).

bireylerarası şiddetin yol açtığı k.b. kayıplar önleyici harcamalardan en az 4 kat daha fazla olup 1.300 dolardır. Birleşik Krallık'daki terör harcaması ve kayıplar ise ABD'dekinin yarısı kadar olup şiddetin yol açtığı kayıpmaliyetlerinin 1.100 \$ olmasına karşılık bu kayıpların önlenmesi için yapılan harcamalar 200 dolar civarında seyretmiştir.

viii- Dünyada terörizm, toplam maliyetlere bakılacak olursa, belki de en çok ve en derin bir şekilde Irak'ı "vurmuştur". Irak'ta 2005'den bu yana son 10 yılda terör maliyeti birikimli olarak –SAGP ile- toplam 159 milyar \$ olarak tahmin edilmiştir. Bu terör maliyeti 2005-2014 döneminde 2014 GSYH'sinin %32'sine eşittir (IEP, a.k., 66). Terör için harcanan bu paranın Irak devletinin kasasında kalması ya da toplumsal refah için harcanması halinde Orta Doğu'daki güç dengesi Irak'ın lehine değişecektir.

Küresel Terörizm Endeksi ile kurulan anahtar ilişkiler, bu endeksle ilgili değişkenler, terörist eylemin farklı bir yapıda gerçekleşebildiği ve yansiyabildiği OECD ve OECD-dışı ülkelerde aynı özellikte değildir. Yine de politik istikrarsızlık, dinsel özgürlüğü kısıtlayan politikalar ve politik terör gibi bazı önemli küresel ilişkiler tüm ülke grupları için geçerlidir (Tablo 2).

**Tablo 2: Küresel Terörizm Endeksiyle Kurulan Anahtar İlişkiler**

Sadece OECD-Dışı	Küresel	Sadece OECD	Hiç bir grupla ilişkili olmayan etmenler
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Süren çatışmalar</li> <li>• Şiddetli gösteriler</li> <li>• Daha zayıf iş çevresi</li> <li>• Hizipleşmiş seçkinler</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Yüksek grup şikayetleri</li> <li>• Daha büyük politik terör</li> <li>• Güvenlik önlemi</li> <li>• Dinsel şiddet</li> <li>• Kısıtlı insan hakları</li> <li>• Politik şiddet örgütlerinin varlığı</li> <li>• Dinsel özgürlüğü hedefleyen politikalar</li> <li>• Uluslararası yasalara en alt düzeyde saygı</li> <li>• Politik istikrarsızlık</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Göçmenlere yönelik olumsuz algı</li> <li>• Aşırı askerileşme</li> <li>• Medyada düşük güven</li> <li>• Yüksek suçluluk algısı</li> <li>• Yüksek gelir eşitsizliği</li> <li>• Hükümetin düşük etkisi</li> <li>• Küçük silahlara kolayca erişim</li> <li>• Eğitim düzenine az güven</li> <li>• Yüksek genç işsizlik</li> <li>• Aşırı şehirleşme</li> <li>• Demokraside daha alt inançlar</li> <li>• Daha az toplumsal bağlılık</li> <li>• Artan uyuşturucu suçları</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Aşırı yoksulluk (SAGP* ile günlük ortalama 2 \$; 2,5 \$ ve 5 \$)</li> <li>• İlk, orta ve lise öğretiminde okullaşma oranları</li> <li>• SAGP ile kişi başına GSYH**</li> <li>• Bebek ölüm oranı</li> </ul>

**Not:** Anlamlılık için belirlenmiş oran  $r=0,47$ ; \*Satın alma gücü paritesi, \*\*Gayrisafi yurtiçi hâsıla.

**Kaynak:** IEP, 2015: 69.

Gelinen noktada görülmektedir ki terörün; savaş, iktisadi kriz, mülteci krizi, BM ve AB düzeyinde küresel yönetim krizi ile bir diyalektik ilişkisi vardır. Terör, bu 4 krizden beslenmekte ya da onları beslemektedir.

### 3.3. Terörün Çeşitli Sonuçları

Terör olayları ve teröristlik nedensiz başlamaz ve etki yapmadan devam etmez. Nedenleri ve etkileri kadar sonuçları da genellikle nettir: Ölüm, yaralama, mal kaybı. Hedeflerinin niteliğine bağlı olarak teröristler, ellerindeki -genellikle kara parayla satın aldıkları ya da devletten çaldıkları- birkaç dinamit ya da bombayla bir şehrin yol, köprü ve elektrik şebekesi gibi altyapısını bozmak, hükümetin enerjisini iktisadi ve politik sorunların çözümünü yerine güvenlik sorunlarıyla harcatmak, devletin uluslararası saygınlığını zedelemek, bireyleri korkutarak işe gitmez hale getirmek ve toplumu refah ve huzurdan mahrum etmek isterler.

Bir terör örgütü için amaç, genellikle örgütsel isteklerini devlete kabul ettirmek ya da bir işletmeymiş gibi örgütün terörizm piyasasında var olmasını sağlamaktır. Çünkü o piyasa kendine özgü çeşitli katma değerler ve kârların elde edildiği, şirket mantığıyla çalışan örgütlerin konumlandığı yasa dışı bir piyasadır. Terör örgütleri piyasası, küreselleşme ile birlikte monopol (tekçi) ya da oligopol (birkaç tane) yapıdan tam rekabetçi bir yapıya doğru evrilmiş ve gelişmiş bir piyasadır. Devletlerin terörizmle mücadelede tam ve etkin başarı sağlayamamasının bir nedeni de, bu piyasanın, -gittikçe- yüzlerce ve dağınık örgütten oluşan ulus aşırı bağlantılarla insan, sermaye ve gelir kaynağı bulan büyük bir tam rekabet piyasasına dönüşüyor olmasıdır.

Bu saptamalar ışığında, terör hareketlerinin yol açtığı sonuçların hepsi olumsuz olup bireysel, toplumsal, ulusal ve küresel olmak üzere dört ana grupta toplanabilir (Tablo 3).

**Tablo 3: Terörizmin Sonuçları**

Bireysel	Toplumsal-İktisadi	Ulusal - Küresel
<ul style="list-style-type: none"><li>• Korku, endişe ve kuşku</li><li>• Güvensizlik</li><li>• Etnik kimliğe karşı yabancılaşma ve düşmanlaşma tehlikesi</li><li>• Sinirsel ve ruhsal bozukluk</li><li>• İşe gitmeme</li><li>• İş yerinde huzursuz ve verimsiz çalışma</li><li>• Aile içi şiddet</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>• Ölüm, yaralanma ve mal kayıpları</li><li>• Nüfusta azalma</li><li>• Üretim ve katma değer düşüşü</li><li>• Önlem alamayan hükümete ve güvenlik güçlerine protestolar</li><li>• Teknik güvenlik önlemlerine (sokak, işyeri, ev kameraları ve alarm zilleri) ilişkin harcamalarda artış</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>• Ulusal birlik ve dayanışma duyarlılığının artması</li><li>• Ülkenin geleceği açısından hükümetin önlemleri sertleştirilmesi (sıkıyönetim vs.)</li><li>• Hükümetin terörist-sıradan yurttaş ayırımında olası hataları</li><li>• Demokrasi karşıtı uygulamalar (medya sansürü vs.)</li><li>• Terör örgütleri destekçisi devletlerle diplomatik kriz ve soğuk savaş</li><li>• Devletlerarası istihbarat trafiğinin ve dinleme riskinin artması</li></ul>

**Kaynak:** Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Öte yandan, bir sonuç da, küresel terörizmin iktisadi ve mali yapı üzerindeki tüm olumsuz etkilerini zayıflatacak birtakım ulusal ve küresel boyutlu kamu politikalarının da geliştirilmesiyle ilgilidir. Örneğin:

i- Çağdaş toplumlarda aile ve çocukları her türlü terör konusunda bilinçlendirmek, eğitmek ve bireyselden başlanarak toplumsala doğru güvenliği sağlamak amacıyla çeşitli bakanlıklar (aile-sosyal politikalar, eğitim, içişleri vb.) eşgüdümle çalışmaktadır. Hükümetler, evi soymak için eski yöntemlerini değiştiren hırsızlara karşı -aynı şekilde- daha yeni ve etkili önlem almaya başlayan ev sahibi gibi uyanık ve kararlı olmak zorundadır.

ii- Yazılı-görsel medyanın terörü lanetleyen ve ulusal birlik psikolojisini sağlamlaştıran yayınlarına sosyal medya paylaşımları yoluyla destek verilmektedir. Genel medya sektörünün (gazeteci ve yazarları ile) bugüne kadar terörizme çok sayıda “kurban” verdiği ve onun başlıca hedef tahtalarından biri olduğu unutulmamalıdır.

iii- Devletin terörle mücadele kararlılığı, toplumun dinamik kurumları olan üniversiteler, ibadethaneler, sivil toplum kuruluşları tarafından da sahiplenilmektedir. Zira terör karşıtı eylemler (aksiyonlar) devletin öncülüğünde tüm toplumu kapsarsa başarı sağlayabilir.

iv- Terör örgütlerinin belirli bir coğrafyada üslense de başka bölgelerdeki örgütlerle lojistik, eleman, silah ve para gibi konularda birbirleriyle küresel ölçekte yardımlaşmaları gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, devletlerin de benzeri bir mantıkla terörle mücadele gibi oldukça zor bir alanda politikalarını, kaynaklarını, istihbaratlarını birleştirerek tüm terör örgütlerini hukuk ve demokrasi dışı tutmaları şarttır. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere küresel düzeyde çeşitli sözleşme, birim ve stratejiler<sup>23</sup> devreye sokulmuştur.

#### 4. Terörün Finansmanı

Terör/izm, dünyaya “insan”, “teknoloji” ve “finansman” şeklinde üç pencereden bakar; bu pencereler (Şekil 7), insanı yok etmeye, teknolojiyi kötü niyetle kullanmaya ve mali kaynakların israfına açıldığı için dünyanın karanlık pencereleridir. Karanlığa bakan bu pencerelerin, devletlerin güçlü sosyal-politik-hukuk pençeleri ile kapatılmasına ivedilikle ihtiyaç duyulmaktadır.

<sup>23</sup>BM, küresel terörizme karşı 16 hukuksal belge ile bir evrensel sözleşmeler rejimini kurmuştur. Bu rejim terörist eylemlerin bastırılmasında, faillerin izlenmesinde ve aynı zamanda teröristlerin kullandığı bazı araçlara yasadışı erişimlerini sınırlamada uluslararası yasal bir çerçeve sunmaktadır. Eylül 2006’da üye devletler “BM Küresel Terörle Mücadele Stratejisi” üzerinde anlaşmışlardır. Bu strateji, 2005’de Genel Sekreter tarafından kurulan ve 30 ayrı uluslararası birimden oluşan “BM Terörle Mücadele Uygulama Görev Gücü”ne (CTITF) altyapı hazırlamıştır (BM Enformasyon Merkezi, [unicankara.org.tr](http://unicankara.org.tr)). Türkiye’nin de uluslararası toplumun terörle mücadele çabalarına olan önemli katkıları yadsınmaz.

### Şekil 7: Terörün/Terörizmin Pencercileri



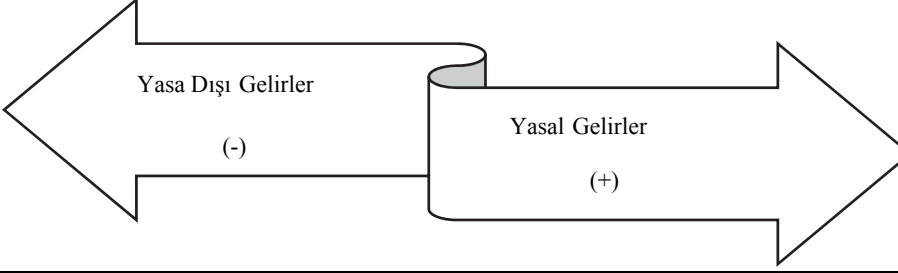
**Kaynak:** Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Bu pencerelerden -konumuza giren- üçüncüsüne dikkatle bakıldığında, terör örgütlerinin de bir tür şirket gibi<sup>24</sup> varlığını sürdürebilmek ve gelir-harcama akımlarına bir ivme kazandırmak için finansmana “şiddetle” ihtiyaç duydukları görülür. Bu örgütlerin mali kaynakları yasal-yasal görünümlü ve yasa dışı olmak üzere iki zıt grupta toplanabilir.

Tablo 4’de görülebileceği gibi, yasa dışı kalemler yasal olanlardan çok fazla olup birbirlerinin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir. Ayrıca, bazı terör örgütlerinin gizli organik bağ içinde oldukları şirketlerle reel sektör ve mali piyasalarda bulunması “temiz” şirketlerin aleyhine haksız rekabet yaratırken kayıt-dışı iktisadi faaliyetlerinden ötürü de GSYH’nin gerçek değerinin hesaplanmasını engellemiş olmaktadır.

<sup>24</sup>Normal şirketler de bazen vergi kaçırarak, kara para aklayarak, kayıt dışı iktisadi faaliyetler yaparak yasaları çiğnemiş olurlar; ancak onları tümüyle yasa dışı olan terör örgütlerinden ayıran, silahlı ya da silahsız korku ve şiddet yöntemlerine başvurmamalarıdır. Benzer şekilde, bazı terör örgütleri de paravan şirketler aracılığıyla ticaret yapıp gelir elde etmektedirler.

**Tablo 4: Terör Örgütlerinin Finansman Kaynakları**

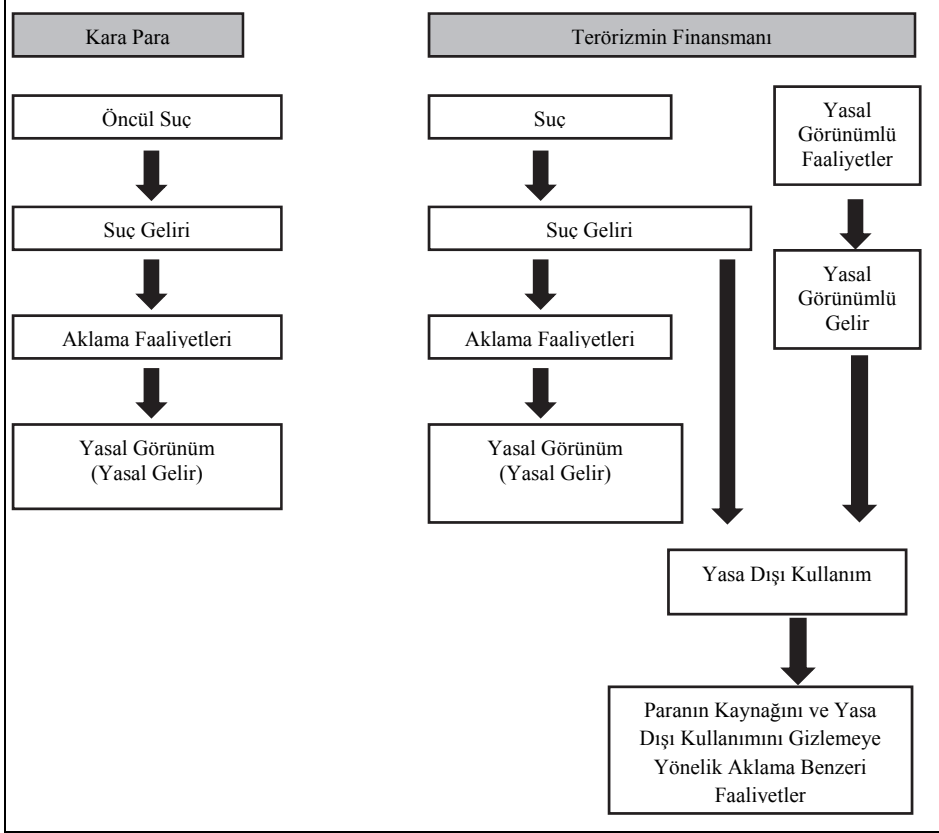
 <p>Yasa Dışı Gelirler (-)</p> <p>Yasal Gelirler (+)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>- Uyuşturucu kaçakçılığı</li> <li>- Silah kaçakçılığı</li> <li>- Sigara, içki, kimyasal madde kaçakçılığı</li> <li>- Otomotiv ve yan sanayi ürünleri kaçakçılığı</li> <li>- Gasp-soygun</li> <li>- Suikast ve kışkırtma (provokasyon) karşılığı rant</li> <li>- Sahtecilik, dolandırıcılık, hırsızlık</li> <li>- Kredi kartı dolandırıcılığı, markaların taklidi</li> <li>- İnsan kaçakçılığı</li> <li>- Kadın ticareti (fuhuş)</li> <li>- Organize suç örgütleriyle yapılan ortak işler</li> <li>- Şifre kırarak banka hesaplarının boşaltılması</li> <li>- Çek-senet tahsilâtı</li> <li>- Haraç</li> <li>- Kara para aklama</li> <li>- Korsan ürün ticareti</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>+ Ticari faaliyetler</li> <li>+ Yabancı devletlerden alınan yardımlar</li> <li>+ Dernek ve vakıflardan alınan yardımlar</li> <li>+ Örgüte ait medyaya verilen reklamlar</li> <li>+ Eleman ve sempatanlardan toplanan aidatlar</li> <li>+ Kültür-sanat merkezlerinin faaliyetleri</li> <li>+ Örgütsel yayınlar</li> <li>+ Konser ve toplantılardan toplanan paralar</li> <li>+ Kurban derileri</li> </ul>

**Kaynak:** Karatay ve Kapusızoğlu, 2011:20; Öztürk ve Çelik, 2009:90.

Mitra'nın (2006:9-15) dediği gibi, terörizmin mali tarafı genellikle göz ardı edilmiştir ki, bu bir hatadır. Napoleoni'nin (2003) tahminlerine göre (2000'li yılların başında) terör dahil uluslararası yasa dışı ve suç ekonomisi 1,5 trilyon \$ (yani yaklaşık 890 milyar £) büyüklüğüne ulaşmıştır. Comras (2005), bir kesim Suudi yurttaşın Dünya İslam Birliği içine, uygulamada -bir kardeş örgütü olarak saydıkları- El-Kaide örgütüne 75 milyar \$ pompaladığını ortaya koymaktadır. "9/11" terör saldırılarının yapıldığı 2001 ile Aralık 2003 tarihleri arasında ABD yetkilileri, terör varlıklarında 75 milyar \$'ı ve -"Terör Baronları" adı verilen- El Kaide ya da Taliban'a ait toplam 138 milyar \$'ı dondurmuştur. Bu dondurulan paranın kaynakları yasal işler, hayır kurumları, uyuşturucu ticaretine dayanmaktadır.

Terör Baronları, harcamalarını finanse etme, çeşitli gelirler sağlama ile ilgili deneyimlere ve zekice yeniliklere bağlı yöntemlere sahiptir. Bu yöntemler, belirli bir sıralı düzene (hiyerarşiye) sahip bir makinenin parçaları gibi çalışırlar. Terörizmi finanse edenler, karapara ekonomisine komşu ilişkiler içerisinde öncül suçlar işleyip suç geliri elde ederler; gelirin yetmemesi ya da ek gelir elde etme güdüsüyle yasal görünümlü faaliyetler gerçekleştirirler (Şekil 8).

Şekil 8: Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanın Aşamaları



**Kaynak:** Aykın ve Gümüştay, 2008:408.

Terör örgütlerinin hedefler sonuçlar (devlet ekonomisini bozup iktidara ortak olmak, vb.) için bir ekonomi-politik mantıkları ve kendilerini bu sonuçlara götürecek ara hedefler (parasal kaynaklarını doğru yönetmek, vb.) için de finans-politik düzenleri vardır. Her terör örgütü iktisadi, politik ya da etnik terörizm yaparak -adeta- “branşlaşmış”tır. Ortak yönleri her zaman bir parasal kuvvete ihtiyaç duymalarıdır. Dünyanın gelip geçmiş ünlü terör örgütleri olan ETA, IRA ve PKK 2000’li yılların koşullarına göre, farklı büyüklükte bir mali güç elde edip yönetmişlerdir. Tablo 5’den de anlaşılmaktadır ki, PKK, “mevkidaşları” ETA ve IRA’nınkinden çok daha fazla -yasal ve yasa dışı yollarla- yıllık gelir toplamıştır.



**Tablo 5: Başlıca Terör Örgütlerinin Mali Kaynaklarının Karşılaştırılması**

Karşılaştırma Alanı	PKK	ETA	IRA
Yıllık Geliri	550-750 milyon \$	12-37 milyon \$	6-15 milyon \$
Yasa Dışı Mali Kaynakları	1-Uyuşturucu kaçakçılığı 2-Göçmen kaçakçılığı 3-Silah kaçakçılığı 4-Sigara, alkol ve akaryakıt kaçakçılığı 5-Sahtecilik 6-Haraç	1-Adam kaçırma ve fidye 2-Gasp, soygun, hırsızlık 3-Devrim vergisi adı altında alınan haraçlar	1-Akaryakıt ve sigara kaçakçılığı 2-Gasp, soygun, hırsızlık 3-Haraç 4-Sahtecilik
Yasal Mali Kaynakları	1-Ticari faaliyetler 2-Devrim vergisi adı altında alınan bağış ve yardımlar 3-Örgütsel yayınlar (2 gazete, 3 basımevi, 4 tv kanalı, 13 radyo kanalı, 19 dergi, çok sayıda internet sitesi)	1-Ticari faaliyetler 2-Devlet destekleri 3-Aidat ve bağışlar 3-Örgütsel yayınlar (Egin ve Egunkaria gazeteleri)	1-Ticari faaliyetler 2-Bağış ve yardımlar (özellikle Noraid ile ABD'deki İrlanda diasporasından) 3-Örgütsel yayınlar (An Phoblacht/Republican News gazetesi)
Dış Destek	1-Orta Doğu'dan (Irak, İran ve Suriye) 2-Avrupa'dan	1-Fransa'dan (1986'ya dek) 2-Latin Amerika'dan	1-Libya'dan (1987'ye dek) 2-ABD'den (1980'lerin sonuna dek)

**Kaynak:** Gücenmez, 2014:26

## Sonuç

Terör ya da terörizm 21'inci yüzyılda da varlığını sürdüren küresel bir sorundur. Tüm dünyada yasa dışı örgütlerin terörizm paydasında ekonomi-politik hedeflerine finans-politik araçlarla ulaşmaya çalıştıkları izlenmektedir. Bu makalenin konusu olan terör/izm, dünyada girdiği her toplumu-ülkeyi geçici de olsa bir bunalıma ve belirsizliğe itmektedir. Çağın vebası terör, bazen kendisinden söz ettirmeyecek kadar gündem dışında kalsa da; ne zaman, nerede, nasıl, kimin tarafından ve ne kadar süreyle tekrar gündeme geleceği bilinmemektedir.

Terör halk düşmanlığı, terörist de halk düşmanıdır. Teröristin hedefi ve yaptığı iş, halkı kurtarmak değil, hayattan koparmaktır. Eğer terör ve terörist “sonlandırıcı” (terminatör) özelliğini katlayarak arttırıyorsa, bunu, ne yazık ki ekonomiyi araçsallaştırarak başarmaktadır. Ekonomi, terör/ist için harekete başladığı ve hareketini bitirdiği ana duraktır (terminaldir). O halde, terörün ekonomiyi kullanmasına izin verilmezse, bir başka deyişle, ekonomi kendini kullandırmazsa (ki, bu çok zor); “terminatör-terminal” bağı kesilirse terör/ist hareketsiz kalacaktır.

Terör/izmin son iki yüzyılda yok ettiği insanlar, doğal ve maddi varlıklar o kadar çok ki; şimdi mevcut olsaydı, onlardan büyük ve yeni bir ülke bile kurulabilirdi. Terörün yol açtığı iktisadi zararlar olmasaydı ve terörle

mücadele için ayrılan mali kaynaklar da elde bulunsaydı, küresel refah haritası daha yaşanabilir olacaktı.

Şimdi teröristler, örgüt elemanı anlamında sayıca çok daha fazla olup eylemlerini ve etkililiğini sınır ötesine taşıyabilmekte, simgeleştirdikleri düşmanlarından en zor olanlarını seçmekte, kan dökmekte sınır tanımamakta, eylem planlarını dağ ya da hücre evlerinin yanısıra artık villalarda ve gökdelenlerde planlamakta, profesyonelce kadrolaşmakta, yaptıkları eylemlerle polis ve jandarmayı daha fazla uğraştırmakta, eş- liderlik ve numaralı liderler altında aşırı sıkı değil gevşek bir örgütlenme modeliyle büyümekte ve süreklilik sağlamakta, ideolojik yakınlık kurdukları diğer suç örgütleriyle iş ve güç birliği içine girerek ortak eylemler gerçekleştirmekte, örgüt için gelir kaynaklarını mafyatik (haraç, çek-senet tahsili) yöntemlerden çok uluslararası yasal şirket ve bankalar üzerinden ticaret ve mali kanallarına girerek yasal ve/ya yasa dışı kârlarını arttırmaktadırlar.

Can ve mala kast eden her fiil gibi terör de Tanrı'nın lanetlediği bir faaliyettir. Bu, Tanrı'nın -İbrani kavmine iki taş tablet üzerinden- Hz. Musa'ya söylediği "10 Emir"den de anlaşılabilir. Bu emirlerden biri doğrudan ("Öldürmeyeceksin!") diğeri ise dolaylı ("Çalmayacaksın!") olarak -çok geniş düşünülürse- terörü lanetlemekle ilgilidir. Buradaki "çalmayacaksın" emri, sadece maddi hırsızlıkla ilgili olmayıp, -eğer içeriği genişletilirse-, başkasının hayatını çalmamayı, yasa dışı bir şekilde silahları çalıp topluma karşı patlatmamayı da kapsıyor olmalıdır.

Dünya uygarlığının, başta terör olmak üzere tüm şiddet suçlarında geldiği nokta göstermektedir ki, Hz. Musa'nın ilahi emirlerle dolu taş tabletleri yüzyıllardan beridir çoktan parçalanmıştır. Her parçası, terörist bombasının şarapneli gibi insanoğlunun yüreğine ve vicdanına saplanmıştır.

### Kaynakça

- Abadie, A. ve Gardeazabal, J. (2002), "The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country", *Harvard University and NBER*, July.
- Anderson, W.L. (2001), "Is Terrorism Good for the Economy?", *Mises Daily*, Mises Institute, Sept., 17.
- Arakon, M. (2013), "Ulusal Azınlıklar ve Ulus-Devlet Sorunu: Bask Ülkesi", *Alternatif Politika*, Nisan, 5(1), 69-90.
- Archetti, C. (2015), "Terrorism, Communication and New Media: Explaining Radicalization in the Digital Age", *Perspectives on Terrorism*, Feb, 9(1), 49-59.
- Aykin, H. ve Gümüşay, K. (2008), "Terörle Mücadelede Yeni Boyut: Terörün Finansmanı ile Mücadele", S. Aydın (Ed.), iç. *Karapara Aklama ve Terörizmin Finansmanı*, Ankara, Adalet Yayınevi, 341-416.
- Bapat, D.C.L., Hinkkainen, K.H. ve McLean, E.V. (2016), "Economic Sanctions, Transnational Terrorism, and the Incentive to Misrepresent", *The Journal of Politics*, 01/2016.

- Benmelech, E., Berrebi, C. ve Klor, E.F. (2010), “Economic Conditions and the quality of Suicide Terrorism”, *NBER Working Paper* 16320, August.
- Bernholz, P. (2004), “Supreme Values as the Basis for Terror”, *European Journal of Political Economy*, 20, 317-333.
- Blomberga, S.B., Hess, G.D. ve Orphanides, A. (2004), “The Macroeconomic Consequences of Terrorism”, *Journal of Monetary Economics*, 51, 1007-1032.
- Blomberga, S.B., Hessa, G.D. ve Weerapana, A. (2004), “Economic Conditions and Terrorism”, *European Journal of Political Economy*, 20, 463-478.
- BM-Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi-Ankara, “Birleşmiş Milletlerin Terörle Mücadelesi-Terörle Mücadele Eylem Planı”, <http://www.unicankara.org.tr/> (Erişim Tarihi: 01.05.2019)
- Chen, A.H. ve Siems, T.F. (2004), “The Effects of Terrorism on Global Capital Markets”, *European Journal of Political Economy*, 20, 349-366.
- Choi, S.W. (2015), “Economic Growth and Terrorism: Domestic, International, and Suicide”, *Oxford Economic Papers*, 157-181.
- Comras, V. (2005), “Al Qaeda Finances and Funding to Affiliated Groups Strategic Insights”, *Independent.Academia*, IV/1, Jan.
- Cragin, K. ve Chalk, P. (2003), *Terrorism& Development: Using Social and Economic Development to Inhibit a Resurgence of Terrorism Rand*, Pittsburgh: Waterstones.
- Drakos, K. (2004), “Terrorism-induced Structural Shifts in Financial Risk: Airline Stocks in the Aftermath of the September 11th Terror Attacks”, *European Journal of Political Economy*, 20, 435-446.
- Elbakidze, L. ve Jin, Y. (2014), “Socio-Economic Antecedents of Transnational Terrorism: Exploring the Correlation”, *Research Gate*.
- Eldor, R. ve Melnick, R. (2004), “Financial Markets and Terrorism”, *European Journal of Political Economy*, 20, 367-386.
- Enders, W. ve Olson, E. (2012), “Measuring the Economic Costs of Terrorism”, *The Oxford Handbook of the Economics of Peace and Conflict*.
- Enders, W., Hoover, G.A. ve Sandler, T. (2014), “The Changing Nonlinear Relationship between Income and Terrorism”, *Journal of Conflict Resolution*, Jan 31.
- Englund, S.H. (2015), “At What Cost? United States’ Counter-Terrorism Strategy, Reputation, and Public Opinion”, *Perspective on Terrorism*, June, 9(3), 39-55.
- Fuka, J., Obršálová, I. ve Langášek, P. (2012), “Game Theory Application on Terrorism”, *Proceedings of the 1st WSEAS International Conference on Economics, Political and Law Science (EPLS '12)*, Tomas Bata University in Zlin, Czech Republic, 229-234.
- Garfinkel, M.R. (2004), “Global Threats and the Domestic Struggle for Power”, *European Journal of Political Economy*, 20, 495508.

- Gold, D. (2004), “Economics of Terrorism”, *Columbia International Affairs Online (CIAO)*, May.
- Gupta, S., Clements, B., Bhattacharya, R. ve Chakravarti, S. (2004), “Fiscal Consequences of Armed Conflict and Terrorism in low-and middle-Income Countries”, *European Journal of Political Economy*, 20, 403-421.
- Gücenmez, B. (2014), *Terörizmin Finansmanı: PKK, ETA ve IRA Terör Örgütlerinin Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Harari, Y.N. (2016), *Homo Deus: Yarının Kısa Tarihi*, Çev. P.N. Taneli, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hartley, K. ve Sandler, T. (Ed.) (1995), “Handbook of Defense Economics”, *Handbook of Defense Economics*, Elsevier, 1(1), 213-249.
- HP-Hermes Press (2015), “Capitalist Economic Terrorism”, *The New Enlightenment*, [http://www.hermes-press.com/capitalist\\_terrorism.htm](http://www.hermes-press.com/capitalist_terrorism.htm) (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
- IEP-Institute for Economics and Peace (2013), “The Economic Cost of Violence Containment”, <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/The-Economic-Cost-of-Violence-Containment.pdf> (Erişim Tarihi: 19.04.2019)
- IEP-Institute for Economics and Peace (2015), Global Terrorism Index (GTI) 2015, <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2019)
- IMF (2016), “The IMF and the Fight Against Money Laundering and the Financing of Terrorism”, *Fact Sheet*, March 21.
- Islam, M.Q. ve Shahin, W.N. (2001), “Applying Economic Methodology to the War on Terrorism”, *Forum for Social Economics*, Sept., 31(1), 7-26.
- Jaina, S. ve Mukand, S.W. (2004), “The Economics of High-Visibility Terrorism”, *European Journal of Political Economy*, 20, 479-494.
- Karacasulu, N. ve Ovalı, Ş. (2004), “Terör: Kavramsal Çeşitlilik”, *Mülkiye*, XXVIII(243), 39-62.
- Karatay, Ö. ve Kapusuzoğlu, M. (2011), “Mali ve Ekonomik Suçların Terörün Finansmanı Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 115-127.
- Klein, A. (2007), *The Costs of Terror: The Economic Consequences of Global Terrorism*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Facts & Findings No.41, May.
- Krueger, A.B.ve Maleckova, J. (2003), “Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection?” *Journal of Economic Perspectives*, Fall, 17(4), 119-144.
- Lakdawalla, D. ve Zanjani, G. (2005), “Insurance, Self-protection, and the Economics of Terrorism”, *Journal of Public Economics* 89, 1891-1905.

- Lenain, P., Bonturi, M. ve Koen, V. (2002), "The Economic Consequences of Terrorism", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 334, OECD Pub.
- Mehmood, S. (2014), "Terrorism and the Macroeconomy: Evidence from Pakistan", *Defence and Peace Economics*, 25(5), 509-534.
- Mesquita, E.B. (2008), "The Political Economy of Terrorism: A Selective Overview of Recent Work", Feb. 8, <http://home.uchicago.edu/bdm/PDF/pe-terror.pdf> (Erişim Tarihi: 09.02.2016)
- Mitra, S. (2006), "Three Essays on the Economics and Finance of Terrorism", Gokhale Institute of Politics and Economics, *Working Paper*, Maharashtra, India, July 10.
- Myers, J. (2015), "What is the economic impact of terrorism?", *World Economic Forum*, 19 Nov.
- Napoleoni, L. (2003), "Rapid Rise of the Economy of Terror", *The Guardian*, 3 Nov.
- Nitsch, V. ve Schumacher, D. (2004), "Terrorism and International Trade: An Empirical Investigation", *European Journal of Political Economy*, 20, 423-433.
- Öztürk, S. ve Çelik, K. (2009), "Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", *Alanya İş- İtme Fakültesi Dergisi* ½, 85-106.
- Peter, C. ve Losekoot, E. (2013), "Be Prepared or She'll be Right? Terrorism, Hotel and Mega Events in New Zealand", in *Tourism and Global Change: On the Edge of Something Big*. CAUTHE, Conference Proceedings, 591-603,
- Reaves, J.L. (2003), "The Emerging Threat of Illicit Drug Funding of Terrorist Operations", *War Coll Carlisle Barracks Pa Xausawc*, 54.
- Sandler, T. ve Arce, D.G. (2003), "Terrorism and Game Theory", *Forthcoming Simulation & Gaming*, Sept, 34(3).
- Sandler, T. ve Enders, W. (2004), "An Economic Perspective on Transnational Terrorism", *European Journal of Political Economy*, 20, 301-316.
- Sandler, T. ve Enders, W. (2008), "Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview" in Philip Keefer and Norman Loayza, eds. *Terrorism, Economic Development, and Political Openness* (Cambridge Univ. Press: Cambridge, UK), 17-47.
- Schneider, F., Brück, T. ve Meierrieks, D. (2010), "The Economics of Terrorism and Counter-Terrorism: A Survey (Part I)", *CESIFO Working Paper* No. 3011, April.
- Schneider, F., Brück, T. ve Meierrieks, D. (2011), "The Economics of Terrorism and Counter-Terrorism: A Survey (Part II)", *Economics of Security Working Paper* 45, Berlin.
- Schulze, W.D. ve Wansink, B. (2012), "Toxics, Toyotas, and Terrorism: The Behavioral Economics of Fear and Stigma," *Risk Analysis* (April), 32(4), 678-694.

- Shahbaz, M. (2013), “Linkages between Inflation, Economic Growth and Terrorism in Pakistan”, *Economic Modelling*, 32, 496-506.
- Sorkin, A.R. (2015), “The Hidden Costs of Terrorism”, *New York Times*, Nov.16.
- Steil, B. (2002), “Terror Economics Through a Glass Darkly”, *Revue des Deux Mondes*, CFR, Feb.1.